

ลักษณะการเจริญเติบโตของเมือง และการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน

ในบทนี้จะเน้นการพิจารณาในเรื่องการเจริญเติบโตของเมืองนครปฐมในภาพรวม โดยจะกล่าวถึง การใช้ที่ดินของเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งลักษณะและการขยายตัวของชุมชนที่อยู่โดยรอบกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญต่างๆ ที่ได้แสดงรายละเอียดของที่ตั้งและคุณค่าความสำคัญแล้วในบทที่ผ่านมา เพื่อให้สามารถเข้าใจสภาพการใช้ที่ดินของเมือง ตลอดจนและความสัมพันธ์ของการเจริญเติบโตของเมืองที่ส่งผลต่อลักษณะที่ปรากฏของชุมชนโดยรอบโบราณสถานในปัจจุบัน

4.1 ลักษณะการเจริญเติบโตของชุมชนเมืองนครปฐม

จากการศึกษาจากเอกสารและการสำรวจภาคสนาม สามารถจำแนกพัฒนาการการใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครปฐมออกเป็นหลายช่วง ได้แก่ พ.ศ.2512 พ.ศ.2521 พ.ศ.2525 และ พ.ศ. 2535 พ.ศ.2543 ตามลำดับ ดังนี้

4.1.1 การใช้ที่ดิน พ.ศ. 2512

ในปี พ.ศ. 2512 การใช้ที่ดินของชุมชนกระจุกตัวบริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์ และขยายตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตกตามถนนเพชรเกษมและทางรถไฟสายใต้ ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนและกระจายอยู่ทั่วไป ในบริเวณเทศบาลเมืองนครปฐมมีการใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัยมากที่สุด อยู่บริเวณระหว่างถนนเทศบาลถึงถนน 25 มกรา ถนนราชดำเนิน ถนนราชดำเนินและบริเวณด้านเหนือของสถานีรถไฟ ในขณะที่การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมยังมีจำนวนน้อย มีศูนย์กลางสำคัญบริเวณถนนชัยพระ ถนนพระยาภัง ส่วนการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้ากระจายอยู่บริเวณถนนราชวิถี สถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนถนนเทศบาลและถนนราชวิถี อีกบริเวณหนึ่งที่สำคัญคือ มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศาสนสถานและสถาบันราชการเป็นการใช้ที่ดินผืนใหญ่กระจายอยู่ทั่วไป สถานพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญ คือ บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ การใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรมและที่โล่งว่างกระจายอยู่บริเวณด้านนอกของเทศบาล

สำหรับนอกเขตเทศบาล ยังมีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่น้อย โดยเกาะอยู่ตามถนนโดยรอบเขตเทศบาล โดยเป็นการใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัยมากที่สุด กระจายไปตามถนนไปอ.ดอนตูมทางด้านเหนือและอยู่ระหว่างถนนราชวิถีกับถนนราชมรรคา-สนามจันทร์ทางด้านใต้ของเมือง ในขณะที่การใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้าเกาะอยู่ตามถนนเพชรเกษมสายเก่าตอนเข้าเมืองทางด้านทิศตะวันออก และถนนมาลัยแมนทางด้านตะวันตก

เมื่อพิจารณาในภาพรวม ชุมชนกระจุกตัวอยู่ในเขตเทศบาลรอบองค์พระปฐมเจดีย์ และเกาะกลุ่มขนานไปตามถนนเพชรเกษมสายเก่าและทางรถไฟสายใต้ โดยเป็นที่ดินประเภทที่พักอาศัยมากที่สุด (910.97 ไร่) รองลงมาได้แก่ สถานศึกษา (732.90 ไร่) ศาสนสถาน (399.59 ไร่) และสถาบันราชการ (239 ไร่) ตามลำดับ ส่วนการใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม อุตสาหกรรม คลังสินค้า ปศุสัตว์และอื่นๆ มีจำนวนน้อย ในขณะที่นอกเขตเทศบาลยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมหรือพื้นที่ว่าง (16,033.28 ไร่) และมีชุมชนอยู่เพียงเล็กน้อย

4.1.2 การใช้ที่ดิน พ.ศ. 2521

ในช่วง 10 ปีถัดมา การใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครปฐมขยายตัวบริเวณนอกเขตชุมชนมากขึ้น โดยมีจุดศูนย์กลางบริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์

การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลยังคงใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัยมากที่สุด โดยมีการขยายตัวออกจากบริเวณเดิมสู่พื้นที่โดยรอบ ในขณะที่การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นมาก และขยายตัวต่อเนื่องจากบริเวณเดิม ได้แก่ บริเวณถนนชัยพระและถนนพระยาเข้าสู่บริเวณหน้าสถานีรถไฟ ถนนหลังพระ ถนนทหารบก ถนนริมคลองวัดพระงามและถนนราชวิถี การใช้ที่ดินเพื่อการอุตสาหกรรมมีจำนวนลดน้อยลงโดยมีการเปลี่ยนแปลงเป็นคลังสินค้าหรือขยายออกสู่ชุมชนรอบนอกแทน ซึ่งคลังสินค้าขยายเพิ่มขึ้นบริเวณถนนราชวิถี ส่วนสถาบันการศึกษาและศาสนสถานเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย

ส่วนการใช้ที่ดินนอกเขตเทศบาล การใช้ที่ดินทุกประเภทขยายตัวอย่างรวดเร็ว การใช้ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมกระจายทั่วไปตามถนนสายหลักโดยเฉพาะเส้นทางที่จะเข้าสู่ศูนย์กลางการค้าของเมือง เช่น ถนนทหารบกทางด้านเหนือ ถนนเพชรเกษม ถนนราชมรรคา ถนนยิงเป้าและถนนมาลัยแมนทางด้านใต้ กิจกรรมอุตสาหกรรมและคลังสินค้าเพิ่มขึ้น ในถนนเพชรเกษมโดยเฉพาะตอนเข้าเมืองและถนนมาลัยแมน ส่วนปศุสัตว์มีกระจายโดยทั่วไปโดยเฉพาะด้านตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง

ช่วงเวลานี้ชุมชนเมืองนครปฐม ยังคงมีการใช้ที่ดินเพื่อพักอาศัยมากที่สุด(1,863.95 ไร่) รองลงมาได้แก่ สถานศึกษา (855.44 ไร่) ปศุสัตว์ (808.79 ไร่) และศาสนสถาน (402.21 ไร่) ตามลำดับ (ไม่รวมถนนและคลอง) การใช้ที่ดินที่เริ่มมีบทบาทมากขึ้นได้แก่ ปศุสัตว์ พาณิชยกรรม และคลังสินค้า ส่วนที่ว่างและพื้นที่เกษตรลดลง แต่ยังคงเหลือถึง 13,544.40 ไร่

4.1.3 การใช้ที่ดิน พ.ศ.2525

การใช้ที่ดินในปีพ.ศ.2525 มีการขยายตัวต่อเนื่องจากปี 2521 และมีการกระจายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณรอบนอกเขตเทศบาล มีการเกาะกลุ่มของการใช้ที่ดินออกจากแนวที่ขนานกับทางรถไฟทางเหนือและถนนเพชรเกษมทางใต้ของชุมชนตามเส้นทางถนนสายหลัก เช่น ถนนรัฐวิถ

อนุสรณ์ ถนนเศรษฐกิจ และถนนถวิลพัฒนาทางด้านเหนือ ถนนยิงเป้า ถนนราชมรรคาและ ถนนราชมรรคานอก

การใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัยหนาแน่นมากขึ้นทุกบริเวณ โดยเฉพาะบริเวณ ถนนราชดำริห์และถนนราชดำเนิน ถนนเทศาและถนนทหารบก และบริเวณหลังสถานีรถไฟ การใช้ที่ดิน ประเภทพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ส่วนการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมลดน้อยลง ในขณะที่คลังสินค้าเพิ่มขึ้นเล็กน้อย

ส่วนบริเวณรอบนอกเทศบาลมีการขยายตัวกระจายตามเส้นทางถนนอย่างชัดเจน ในทุกทิศทาง พื้นที่พักอาศัยเพิ่มขึ้นมาก ส่วนการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้าเพิ่มมากขึ้น บริเวณถนนเพชรเกษมสายเก่าตอนเข้าเมืองและตอนแยกถนนมาลัยแมน ถนนมาลัยแมนและถนน เพชรเกษมสายใหม่มีการใช้ที่ดินพาณิชยกรรมแทรกอยู่เป็นระยะๆ

เมื่อพิจารณาภาพรวมของชุมชนเมืองนครปฐม การใช้ที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นที่พักอาศัย (2,840 ไร่) รองลงมา ได้แก่ ปศุสัตว์ (1,295.84 ไร่) สถานศึกษา (896.49 ไร่) พาณิชยกรรม (472.41 ไร่) โดยมีที่ว่างสำหรับการพัฒนาได้อีกพอสมควร (11,554.27 ไร่) จากการใช้ที่ดินดังกล่าวจะเห็นว่าการใช้ที่ดินเพื่อการปศุสัตว์และพาณิชยกรรมเริ่มมีบทบาทมากในชุมชน โดยมีอุตสาหกรรมและ คลังสินค้าค่อยๆขยายตัวขึ้น

4.1.4 การใช้ที่ดิน พ.ศ.2535

ในปี พ.ศ.2535 มีการขยายตัวเขตเทศบาลครอบคลุมพื้นที่ 19.85 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่เขตเทศบาลเดิมและพื้นที่บางส่วนของตำบลรอบนอก การใช้ที่ดินมีลักษณะการใช้ที่ดิน แบบผสม (Mixed Use) และมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องจากปีพ.ศ.2525 ที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นมากโดยเฉพาะทางด้านเหนือของทางรถไฟบริเวณถนนนาสร้าง ทางด้านใต้ระหว่างถนนเทศาและถนนเพชรเกษม และกระจายออกสู่พื้นที่รอบนอกมากขึ้น พาณิชยกรรมอยู่บริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์ บริเวณสถานีรถไฟและถนนชัยพระ ถนนหลังพระ ถนนราชดำริห์ ถนนราชดำเนิน ถนนราชวิถี ถนนทหารบกซึ่งอยู่ในย่านศูนย์กลางหลักของชุมชน และบางส่วนกระจายไปตามถนนเพชรเกษม

การใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้าอยู่ตามแนวถนนเพชรเกษมและ ถนนมาลัยแมน ในขณะที่คลังสินค้าเกาะอยู่ตามแนวถนนราชวิถี ถนนเพชรเกษม ถนนมาลัยแมนและ ถนนถวิลราษฎร์บูรณะ ส่วนพื้นที่เกษตรกรรมและที่โล่งว่างกระจายอยู่บริเวณรอบนอกเขตเทศบาล

สถาบันบริการทางสังคม ได้แก่ สถาบันราชการ ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณพระราชวัง สนามจันทร์และถนนเทศา สถานศึกษา การแพทย์และบริการสาธารณสุขส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาล เดิมหรือตำบลพระปฐมเจดีย์ และกระจายอยู่ตามถนนเทศาและถนนราชวิถี¹

¹ กรมการผังเมือง, ผังเมืองรวมเมืองนครปฐม (2539), หน้า 3-9.

ภาพรวมการใช้ที่ดินส่วนใหญ่ของชุมชนเมืองนครปฐมในช่วงนี้ มีการใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยมากที่สุด (8,314.7 ไร่) รองลงมาได้แก่ อุตสาหกรรมและคลังสินค้า (1,803.9 ไร่) และสถาบันการศึกษา (1,166.7 ไร่) สถาบันราชการ (1,060.9 ไร่) และพาณิชยกรรม (898.5 ไร่) ตามลำดับ

การขยายตัวของการใช้ที่ดินเมืองในอดีตที่ผ่านมา ในภาพรวมพื้นที่พาณิชยกรรมหลักของเมืองยังคงอยู่ในบริเวณเดิมคือใกล้กับองค์พระปฐมเจดีย์ แต่มีการขยายตัวสู่บริเวณใกล้เคียงและพื้นที่รอบนอกมากขึ้นที่พักอาศัยหนาแน่นขึ้นในเขตชุมชน และขยายตัวออกไป โดยเฉพาะทางด้านเหนือและด้านใต้ของเมือง ส่วนอุตสาหกรรมในศูนย์กลางเมืองลดลง แต่กลับมาตั้งอยู่บริเวณถนนสายนอกเมืองมากขึ้น ในขณะที่คลังสินค้าในเขตชุมชนอยู่บริเวณถนนราชวิถี ถนนราษฎร์บูรณะ ถนนเทศบาลต่อเนื่องกับถนนเพชรเกษมตอนเข้าเมืองและถนนเพชรเกษมด้านนอก ส่วนพื้นที่เกษตรกรรมและที่โล่งกระจายอยู่บริเวณรอบนอก

4.1.5 การใช้ที่ดินในปัจจุบัน

จากข้อมูลการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อการวางผังเมืองของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ในพ.ศ.2543 การใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครปฐม เกาะกลุ่มกันเป็นชุมชนสำคัญได้แก่ เทศบาลนครนครปฐม เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ เทศบาลตำบลธรรมศาลา โดยมีการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชยกรรมบริเวณสถานีรถไฟนครปฐมลงมาจรดถนนชัยพระ ถนนหลังพระ ถนนราชดำริห์ ถนนราชดำเนิน ถนนราชวิถี ถนนทหารบกซึ่งเป็นย่านศูนย์กลางชุมชน และยังขยายไปยังถนนเพชรเกษม และมีย่านการค้าย่อยบริเวณสี่แยกถนนต้นสำโรงและตลาดเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ การใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยกระจายทั่วไปในเขตผังเมืองรวม แต่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบริเวณย่านการค้าและพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ บริเวณถนนราชดำเนิน ถนนพิพิธประสาท ถนนราชวิถี ถนนทหารบก ถนนถวิลราษฎร์บูรณะ และพื้นที่ชุมชนอื่นๆ เช่น เทศบาลตำบลธรรมศาลา เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อและชุมชนหนองดินแดง กิจการอุตสาหกรรมส่วนใหญ่กระจายภายนอกเขตเทศบาลตามถนนสายหลัก ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 321(ถนนมาลัยแมน) ทางด้านเหนือ ถนนเพชรเกษมทางด้านตะวันออก และด้านใต้ และตะวันตกของชุมชน สถาบันราชการ อยู่ตามแนวถนนเทศบาลส่วนการใช้ที่ดินเพื่อการศึกษาในเขตผังเมืองรวมเป็นที่ตั้งของสถาบันระดับอุดมศึกษาคือ มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันราชภัฏนครปฐม ส่วนสถานศึกษาระดับอื่นๆตั้งกระจายอยู่ทั่วไป การใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมมีการใช้พื้นที่เพื่อเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์กระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่วางผังโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงสุกรซึ่งพื้นที่เลี้ยงสุกรในชุมชนอย่างหนาแน่นอยู่ทางตอนเหนือของทางรถไฟ

การใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครปฐมเมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า ชุมชนได้ขยายตัวเพื่อรองรับการใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยมากที่สุด รองลงมาได้แก่ การอุตสาหกรรม สถาบันการศึกษา สถาบันราชการและการพาณิชยกรรมตามลำดับ โดยการใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครปฐมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2512-2543) สามารถสรุปพื้นที่การใช้ที่ดินจำแนกประเภท ได้ดังนี้ (ตารางที่ 4.1)

ตารางที่ 4.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนเมืองนครปฐม พ.ศ. 2512 – 2543

ประเภทการใช้ที่ดิน	เนื้อที่ (ไร่)				
	พ.ศ.2512	พ.ศ.2521	พ.ศ.2525	พ.ศ.2535	พ.ศ.2543
พักอาศัย	910.97	1,863.95	2,840.00	8,314.70	8,765.00
พาณิชย์กรรม	123.47	346.00	472.41	898.50	900.05
อุตสาหกรรม	111.78	155.66	174.48	1,803.90	1,548.00
				(รวมคลังสินค้า)	
คลังสินค้า	73.02	117.60	129.51		509.31
ศาสนสถาน	399.59	402.21	488.41	972.8	910.19
				(รวมสุสาน)	
สถานศึกษา	732.90	855.44	896.49	1,166.7	991.19
				(รวมสถานศึกษาเอกชน)	
สถาบันราชการ	239.00	168.20	240.40	1,060.9	931.46
				(รวมเช่าอาคารเอกชน)	
สาธารณูปโภค	14.00	15.00	152.00		
สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ	5.60	20.00	48.40	126.20	85.63
ปศุสัตว์	158.44	808.79	1,295.84		
ถนนและซอย	783.15	1,006.43	1,028.27	2,708.80	
ลำคลองและทางน้ำ	318.55	550.07	543.27	1,501.90	
ที่ว่าง นา และอื่นๆ	16,033.28	13,554.40	11,554.27	66,820.60	70,733.82
รวม	19,863.75	19,863.75	19,863.75	85,375.00	85,374.65

ที่มา : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

4.2 วิเคราะห์รูปแบบและทิศทางการขยายตัวของเมือง

การเจริญเติบโตของเมืองนครปฐมนั้น เริ่มจากบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ การขยายของชุมชนในระยะแรก ถ้าพิจารณาในรูปแบบของผังโครงสร้างของชุมชน อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบ Sector ตามทฤษฎีของ Homer Hoyt โดยจุดศูนย์กลางของเมือง คือ บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญ รวมทั้งเป็นเขตศูนย์กลางพาณิชย์กรรม การใช้ที่ดินประเภทต่างๆพุ่งเข้าสู่ศูนย์กลางเมืองไม่ใช้ลักษณะวงแหวน แต่เป็นลักษณะ Sector ตามแนวราบ (Horizontal Expansion) ส่วนการขยายตัวของชุมชนในระยะต่อมา จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าชุมชนขยายตัวตามยาวระหว่างถนนเพชรเกษมและทางรถไฟซึ่งเป็นลักษณะการขยายตัวแบบ Ribbon Development ตามแนวถนน

ทิศทางการขยายตัวของชุมชนเมืองนครปฐมมีทิศทางการขยายตัวออกจากศูนย์กลาง คือ ขยายตัวออกจากบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์และสถานีรถไฟ โดยขยายสู่เส้นทางถนนสายหลักที่พุ่งเข้าสู่

ศูนย์กลางทั้งทางตะวันตก-ตะวันออกและทางด้านเหนือ จนทำให้ชุมชนมีลักษณะชุมชนตามแนวยาวที่มีองค์พระปฐมเจดีย์เป็นศูนย์กลางโดยมีชุมชนกระจายอยู่รอบๆในแนวตะวันตก-ตะวันออก ต่อมาเมื่อชุมชนเริ่มมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น เมืองจึงมีการขยายตัวจากศูนย์กลางเมืองเดิมมาทางด้านใต้ และด้านตะวันออกตามเส้นทางถนนเพชรเกษม

4.3 การขยายตัวของชุมชนในพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน

ดังที่ได้กล่าวถึงลักษณะการเจริญเติบโตของเมืองโดยรวมแล้ว ต่อไปจะเป็นการพิจารณาการขยายตัวของชุมชนโดยรอบโบราณสถานโดยเทียบเคียงกับเวลาที่มีการศึกษาวิวัฒนาการการเจริญเติบโตของเมืองนครปฐม ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าใจวิวัฒนาการการขยายตัวและความสัมพันธ์ของการเจริญเติบโตของเมืองที่มีต่อลักษณะของชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การศึกษาการขยายตัวของชุมชนของบริเวณโดยรอบโบราณสถานนั้น เนื่องจากโบราณสถานกระจายตัวกันทั่วพื้นที่ในระยะทางห่างกัน เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจการศึกษาจึงได้แบ่งพื้นที่ย่อยเป็น 4 บริเวณตามกลุ่มโบราณสถานที่มีที่ตั้งใกล้เคียงกัน (แผนที่ 4.1) ดังนี้

บริเวณที่ 1 บริเวณโดยรอบพระราชวังสนามจันทร์และสระน้ำจันทร์ ประกอบด้วยชุมชนในเขตเทศบาลนครปฐม ได้แก่ ชุมชนหลังวัง ชุมชนสระบัว ชุมชนปลายคลองเจดีย์บูชา ชุมชนต้นสน และชุมชนตรอกโรงรูป รวมเรียกว่า *ย่านสนามจันทร์*

บริเวณที่ 2 บริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ และวัดโสมนัสวิหาร (วัดพระงาม) ประกอบด้วยชุมชนในเขตเทศบาลนครปฐม ได้แก่ ชุมชนริมคลองวัดพระงาม ชุมชนพญาพาน ชุมชนหลังโรงจมน้ำ ชุมชนหลังศูนย์พัฒนาเด็ก ชุมชนราชวิถี (บางส่วน) ชุมชนตลาดโอเดียน ชุมชนตลาดบน ชุมชนตลาดล่าง ชุมชนโพธิ์วันตั้ง ชุมชนจตุรัสพัฒนา ชุมชนคตกฤต ชุมชนทางหลวง(บางส่วน) ชุมชนเทศา-ทิพากร ชุมชนบ่อแดง ชุมชนพระงาม2 ชุมชนพระงาม3 ชุมชนหน้าสถานีรถไฟ ชุมชนข้างสมาคมแช่ลิม รวมเรียกว่า *ย่านองค์พระปฐมเจดีย์*

บริเวณที่ 3 บริเวณโดยรอบวัดพระประโทนเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน ประกอบด้วยชุมชนในเขตเทศบาลนครปฐม ได้แก่ ชุมชนพระประโทน ชุมชนปฐมธานี รวมเรียกว่า *ย่านพระประโทนเจดีย์*

บริเวณที่ 4 บริเวณโดยรอบวัดพระเมรุ ประกอบด้วยชุมชนในเขตเทศบาลนครปฐม ได้แก่ ชุมชนตั้งศรี ชุมชนพุทธรักษา ชุมชนบ้านไผ่เตย ชุมชนตลาดปฐมมงคล รวมเรียกว่า *ย่านวัดพระเมรุ*

แผนที่ 4.2 แสดงการใช้ที่ดินปี 2512 และการกระจายตัวของโบราณสถาน

สัญลักษณ์

- พักอาศัย
- พาณิชยกรรม
- อุตสาหกรรม
- คลังสินค้า
- ศาสนสถาน
- สถานศึกษา
- สถาบันราชการ
- สาธารณูปโภค
- สาธารณูปการ
- สถานพักผ่อนหย่อนใจ
- ปศุสัตว์

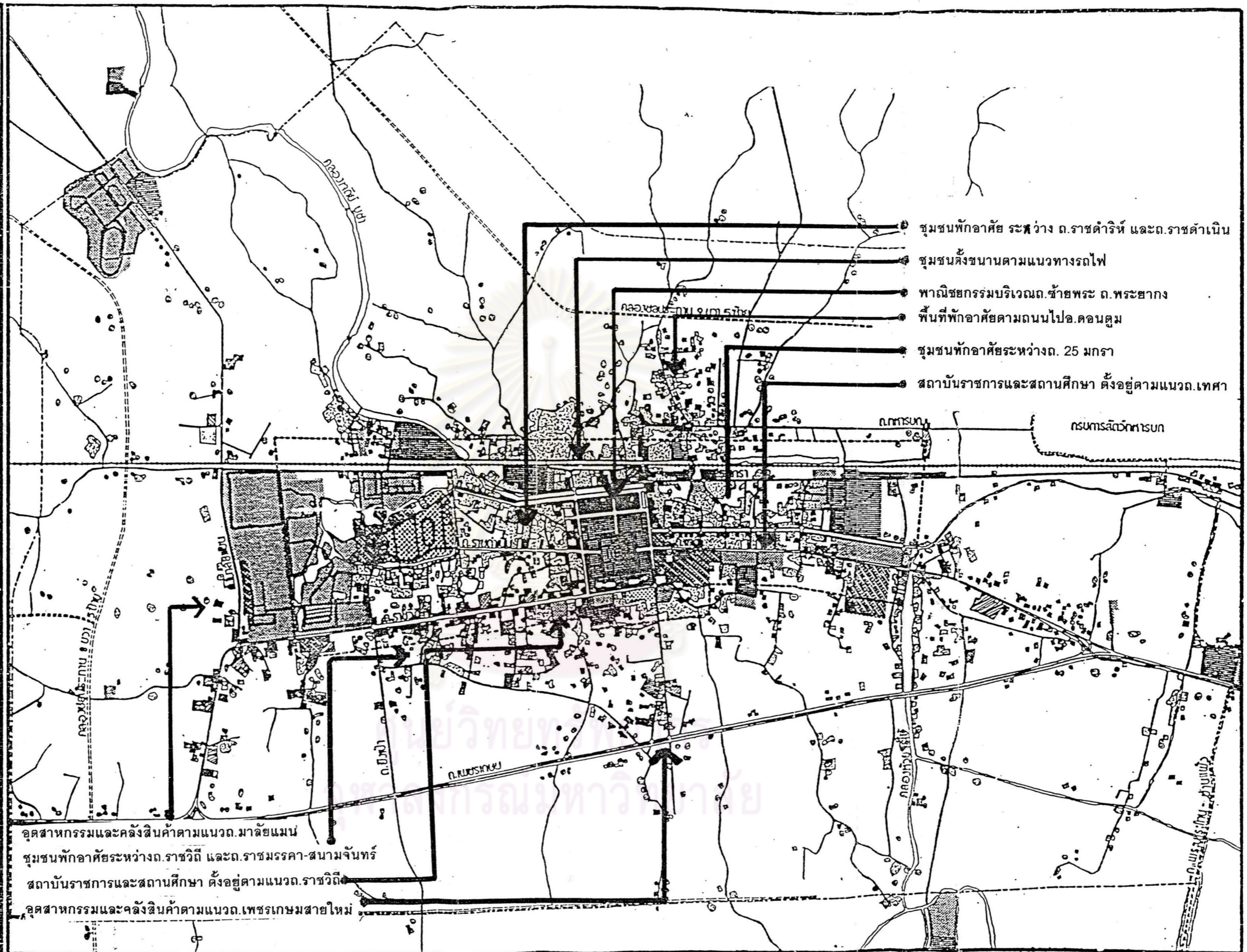
- - - - - เขตเทศบาล
- ถนน
- +++++ ทางรถไฟ
- ~ ~ ~ ~ ~ ทางน้ำ คลอง
- - - - - พื้นที่ศึกษา

- 1 พระราชวังสนามจันทร์
- 2 สระน้ำจันทร์
- 3 องค์พระปฐมเจดีย์
- 4 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์
- 5 วัดพระปฐมเจดีย์ฯ
- 6 วัดพระงาม
- 7 วัดประประโทณเจดีย์ฯ
- 8 เจดีย์จุลประโทน
- 9 วัดพระเมรุ

หมายเหตุ: วัดธรรมศาลายังอยู่นอกเขตผังเมืองรวม ในปีพ.ศ.2512

1 : 25,000

ที่มา : กรมการผังเมือง



- ชุมชนพักอาศัย ระหว่าง ถ.ราชดำเนิน และถ.ราชดำเนิน
- ชุมชนตั้งขนานตามแนวทางรถไฟ
- พาณิชยกรรมบริเวณถ.เข้าพระ ถ.พระยาภัก
- พื้นที่พักอาศัยตามถนนไปอ.ดอนตูม
- ชุมชนพักอาศัยระหว่างถ. 25 มกรา
- สถาบันราชการและสถานศึกษา ตั้งอยู่ตามแนวถ.เทศา

อุตสาหกรรมและคลังสินค้าตามแนวถ.มาลัยแมน
 ชุมชนพักอาศัยระหว่างถ.ราชวิถี และถ.ราชมรรคา-สนามจันทร์
 สถาบันราชการและสถานศึกษา ตั้งอยู่ตามแนวถ.ราชวิถี
 อุตสาหกรรมและคลังสินค้าตามแนวถ.เพชรเกษมสายใหม่

แผนที่ 4.3 แสดงการใช้ที่ดินปี 2525 และการกระจายตัวของโบราณสถาน

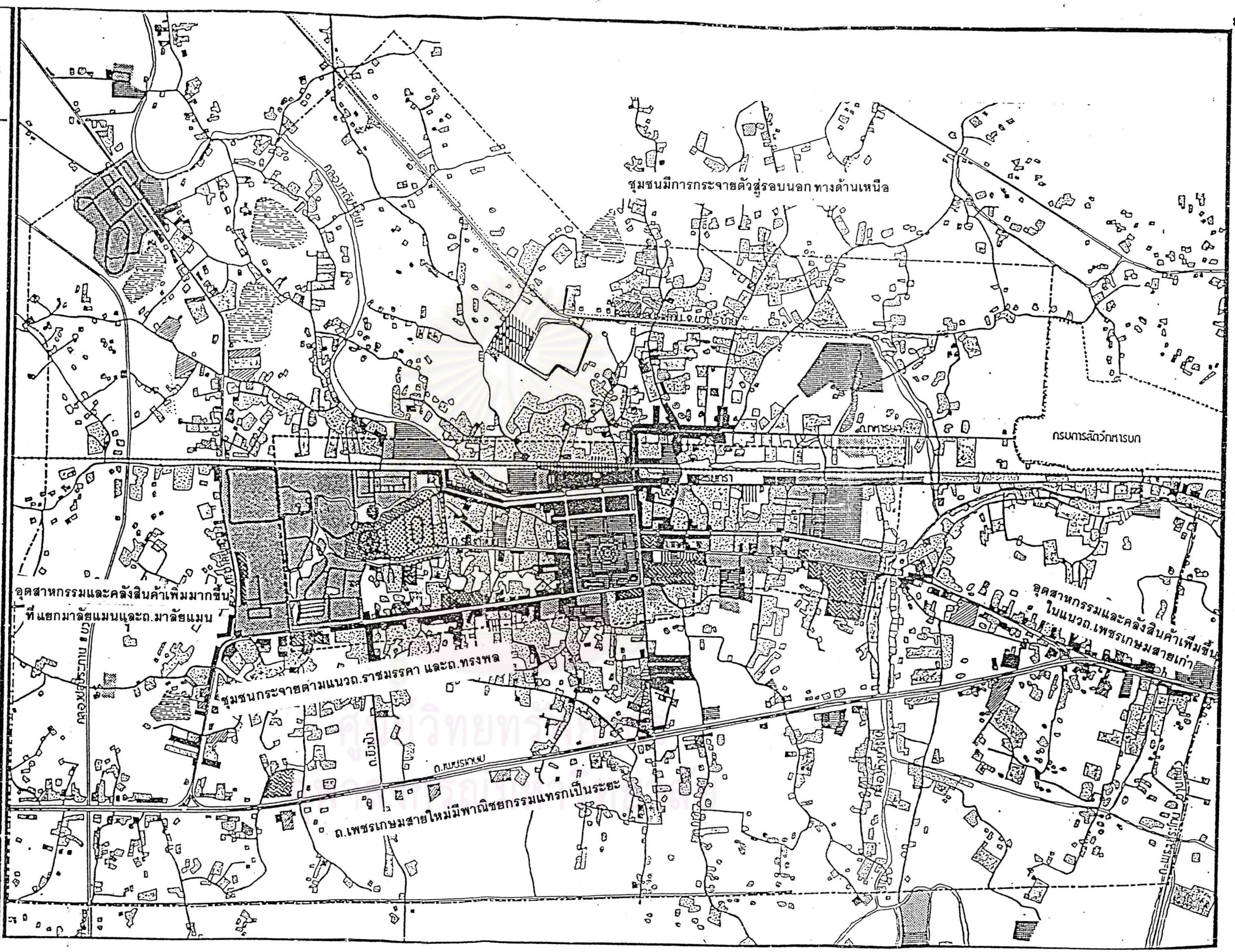
- สัญลักษณ์**
- พัทธาคัย
 - พาณิชย์กรรม
 - อุตสาหกรรม
 - คลังสินค้า
 - ศาสนสถาน
 - สถานศึกษา
 - สถาบันราชการ
 - สาธารณูปโภค
 - สาธารณูปการ
 - สถานพักผ่อนหย่อนใจ
 - ปศุสัตว์

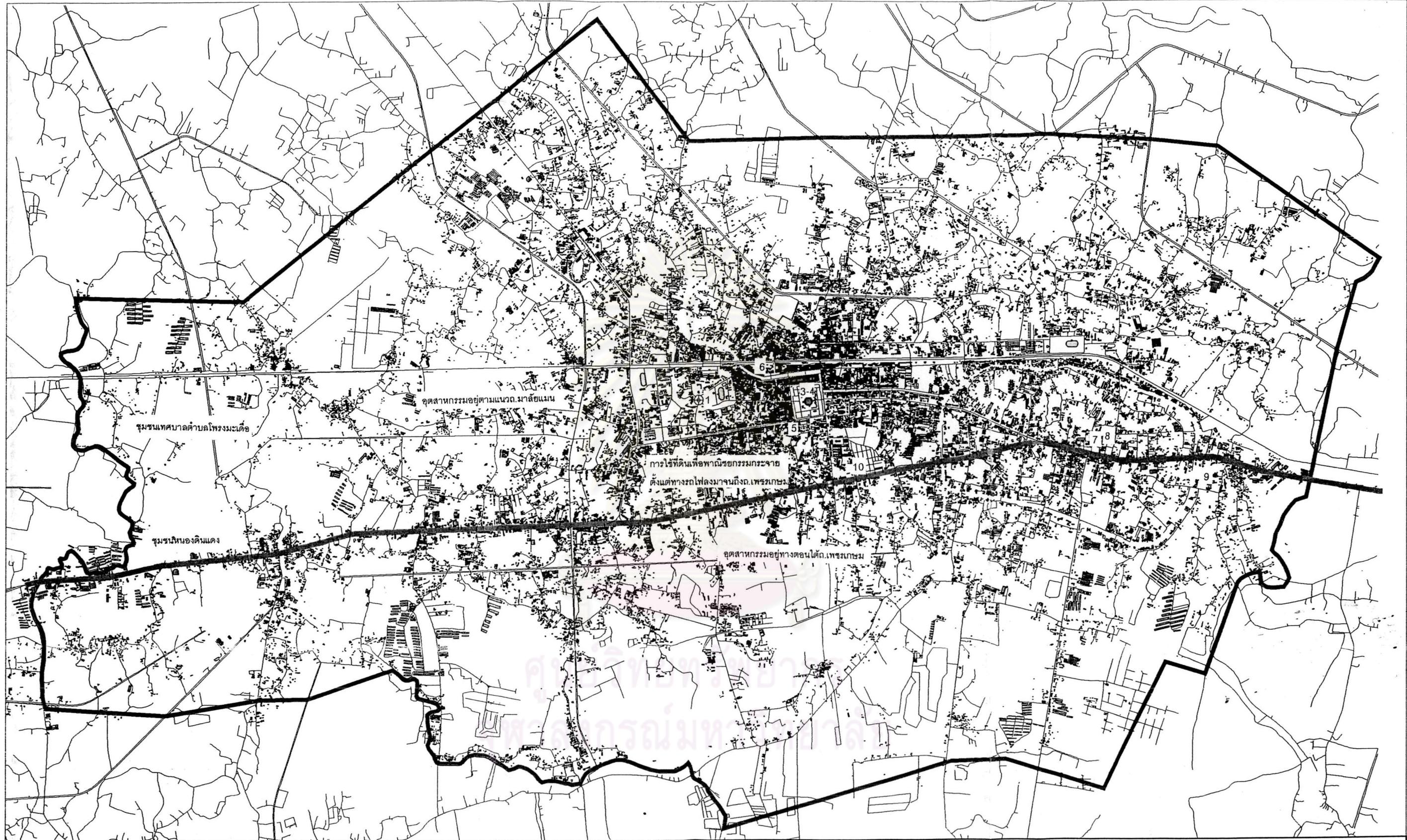
- เขตเทศบาล
- ถนน
- ทางรถไฟ
- ทางน้ำ คลอง
- พื้นที่ศึกษา

- 1 พระราชวังสนามจันทร์
- 2 สระน้ำจันทร์
- 3 องค์พระปฐมเจดีย์
- 4 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์
- 5 วัดพระปฐมเจดีย์ฯ
- 6 วัดพระงาม
- 7 วัดประประโทนเจดีย์ฯ
- 8 เจดีย์จุลประโทน
- 9 วัดพระเมรุ

หมายเหตุ : วัดธรรมศาลายังอยู่นอกเขตผังเมืองรวม ในปีพ.ศ.2525
 1 : 25,000

ที่มา : กรมการผังเมือง





การเจริญเติบโตของเมืองและการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน

แผนที่ 4.6 แสดงการใช้ที่ดินในปัจจุบัน(2543) และการกระจายตัวของโบราณสถานของชุมชนเมืองนครปฐม

- | | | |
|-----------|--------------------------------------|-----------------------|
| สัญลักษณ์ | 1 พระราชวังสนามจันทร์ | 6 วัดพระงาม |
| | 2 สระน้ำจันทร์ | 7 วัดพระประโทนเจดีย์ฯ |
| | 3 องค์พระปฐมเจดีย์ | 8 เจดีย์จุลประโทน |
| | 4 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ | 9 วัดธรรมศาลา |
| | 5 วัดพระปฐมเจดีย์ฯ | 10 วัดพระเมรุ |



4.3.1 ย่านสนามจันทร์

ในปีพ.ศ. 2512 โดยรอบพระราชวังสนามจันทร์ซึ่งเป็นสถานที่นันทนาการแหล่งใหญ่ที่สุดของเมืองนั้น มีการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยสถาบันราชการและสถานศึกษา ยังมีชุมชนพักอาศัยริมถนนราชดำเนินที่ไม่หนาแน่นนัก และบริเวณที่พักอาศัยเป็นชุมชนเล็กๆนอกเขตเทศบาล ได้แก่ชุมชนระหว่างถนนราชวิถีกับถนนราชมรรคาและถนนมาลัยแมนด้านตะวันตกที่มีกิจกรรมอุตสาหกรรมและคลังสินค้า รวมทั้งการใช้ที่ดินเพื่อการศึกษาบริเวณวิทยาลัยครูนครปฐมริมถนนมาลัยแมนทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง ส่วนโดยรอบสะพาน้ำจันทร์นั้นประกอบด้วยชุมชนพักอาศัยปะปนการการค้าอยู่เล็กน้อย ในปีพ.ศ.2521 มีการใช้ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมบริเวณถนนราชดำเนินช่วงต่อกับถนนพญาางชุมชนเพื่อการพักอาศัยและพาณิชยกรรมขยายตัวบริเวณถนนราชมรรคา ถนนยิงเป้าและถนนมาลัยแมนทางด้านใต้รวมทั้งมีการอยู่อาศัยหนาแน่นมากขึ้นจากปีพ.ศ.2512 อย่างชัดเจนในบริเวณถนนราชดำเนินที่เชื่อมระหว่างพระราชวังสนามจันทร์กับองค์พระปฐมเจดีย์ มีการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยคลังสินค้าและปศุสัตว์เพิ่มขึ้นในบริเวณชุมชนถนนเหนือวังและริมทางรถไฟ มีกิจกรรมอุตสาหกรรมและคลังสินค้านวมทั้งปศุสัตว์บริเวณถนนมาลัยแมนทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของพระราชวังสนามจันทร์ ส่วนปีพ.ศ.2525 ชุมชนตามเส้นทางถนนสายหลักถนนยิงเป้า ถนนราชวิถีและถนนราชมรรคาออกที่พักอาศัยหนาแน่นมากขึ้นทุกบริเวณ โดยเฉพาะบริเวณถนนราชดำเนินและถนนราชดำเนิน อุตสาหกรรมและคลังสินค้าโดยเฉพาะถนนมาลัยแมนและถนนเพชรเกษมสายใหม่ (ช่วงแยกลาดปลาเค้า) โดยมีพาณิชยกรรมแทรกบางส่วน พาณิชยกรรมริมถนนราชวิถี ถนนทรงพลและถนนยิงเป้าเพิ่มจำนวนมากขึ้น ส่วนชุมชนริมสะพาน้ำจันทร์นั้นมีเพิ่มมากขึ้น ปีพ.ศ.2535 นั้น พาณิชยกรรมขยายตัวในบริเวณถนนราชวิถี ถนนยิงเป้า และถนนมาลัยแมนซึ่งมีการขยายตัวทั้งพาณิชยกรรมและการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้าในพื้นที่ที่เดิมเป็นที่โล่งว่าง

การใช้ที่ดินในปัจจุบัน ภายในพระราชวังสนามจันทร์ มีสภาพเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสวนสาธารณะขนาดใหญ่ของเมื่อ

การใช้ที่ดินโดยรอบพระราชวังสนามจันทร์

- ทิศเหนือ ถนนเหนือวังเป็นอาคารไม้ใช้เป็นร้านค้าและที่อยู่อาศัยเป็นส่วนใหญ่ เป็นอาคารไม้บางส่วน อาคารก่ออิฐถือปูนบางส่วน ผังเมืองรวมของกระทรวงมหาดไทยจะกำหนดให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง ถัดจากกลุ่มร้านค้าดังกล่าวจะเป็นโรงเรียนตำรวจภูธร 7 ซึ่งเป็นอาคารโรงเรียน สถานที่ทำงานและอาคารประกอบด้วยอาคารหลังของโรงเรียนตำรวจ ทางด้านทิศตะวันตกของโรงเรียนเป็นบ้านพักข้าราชการตำรวจ ซึ่งเป็นอาคารเดี่ยวสองชั้นและอาคารเรือนแถว บางส่วนยังอยู่ในสภาพที่ดีพอสมควร บางส่วนเป็นอาคารเก่าไม่ได้รับการซ่อมแซมเป็นเวลานาน

- ทิศตะวันออก บริเวณถนนหน้าวัง เป็นอาคารไม้ใช้เป็นร้านค้าและที่อยู่อาศัย

เป็นส่วนใหญ่ ด้านหลังของอาคารเป็นอาคารไม้ใช้อยู่อาศัยก่อสร้างชิดคลองสนามจันทร์ สภาพของอาคารเก่าและชำรุดทรุดโทรมมาก การใช้ที่ดินบริเวณถนนหน้าวัง สองข้างถนนทางกรมการผังเมือง ได้กำหนดให้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย ผสมกับการใช้พื้นที่เพื่อพาณิชย์กรรมและอยู่อาศัย ในพื้นที่ด้านพระราชวังสนามจันทร์ส่วนใหญ่เป็นอาคารไม้ที่มีสภาพทรุดโทรม ส่วนบริเวณฝั่งตรงข้ามของพระราชวังสนามจันทร์เป็นบ้านพักข้าราชการและพื้นที่อยู่อาศัย

- ทิศตะวันตก เป็นพื้นที่ของมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

- ทิศใต้ เป็นพื้นที่ของมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์


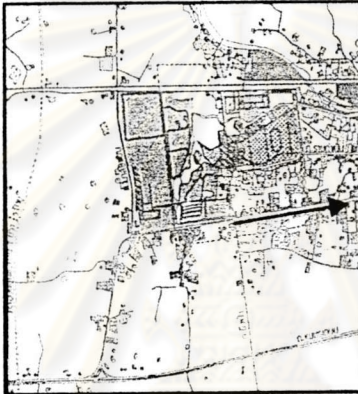


และที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อยบริเวณชุมชนสระบัวและชุมชนสนามจันทร์ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นที่ดินประเภทพาณิชย์กรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก

ในภาพรวมสภาพแวดล้อมปัจจุบัน พื้นที่พระราชวังสนามจันทร์ล้อมรอบด้วยอาคารเรือนแถวไม้สี่มุมโถงที่อยู่บริเวณทิศเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือ อาคารบ้านพักข้าราชการทางด้านทิศใต้และอาคารเรียนคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 5-6 ชั้น ของโรงเรียนตำรวจภูธร 7 บริเวณทิศเหนือและของมหาวิทยาลัยศิลปากรบริเวณทิศตะวันตก

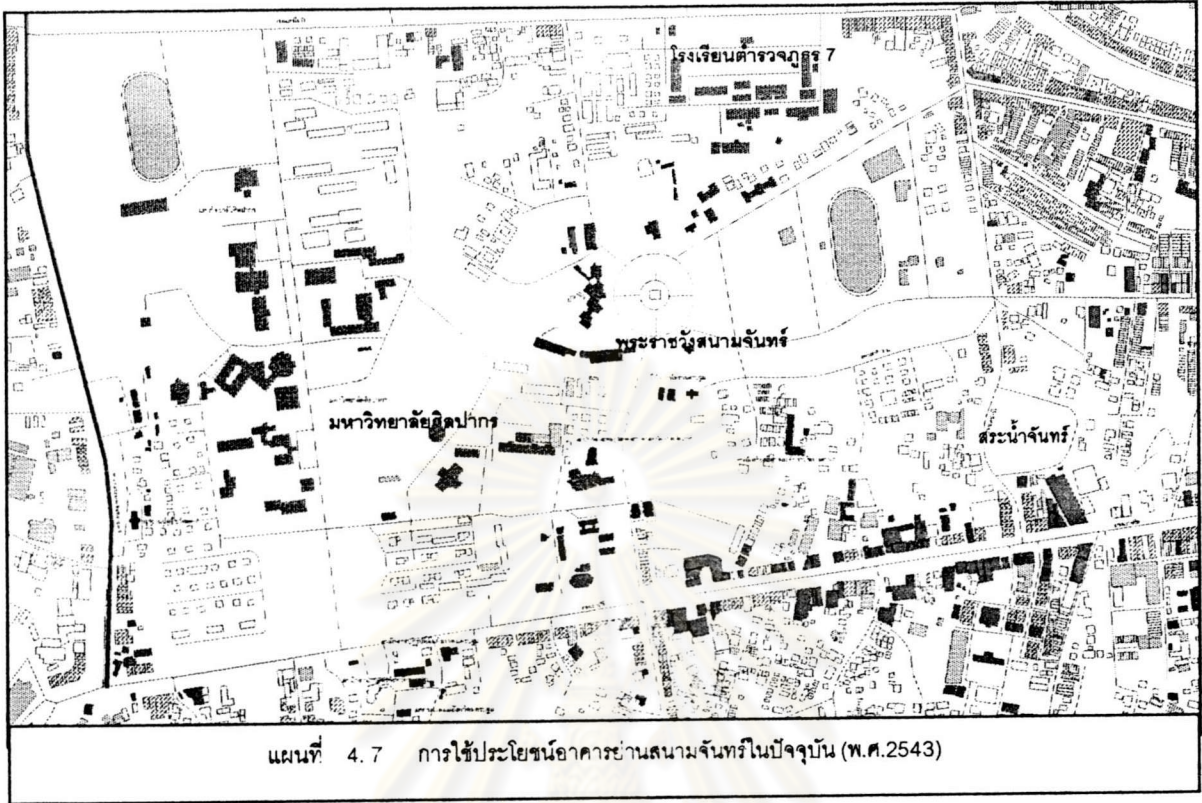
การใช้ที่ดินบริเวณสระน้ำจันทร์ บริเวณสระน้ำจันทร์ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะอีกที่หนึ่งที่มีมุมมองสู่องค์พระปฐมเจดีย์ที่สวยงาม มีการสร้างบาทวิถีโดยรอบสระและจัดพื้นที่ให้เป็นสวนสาธารณะขนาดเล็กของเมือง พื้นที่ใกล้เคียงสระน้ำจันทร์ ได้แก่ ชุมชนบริเวณถนนราชวิถี ซึ่งเป็นถนนที่มีคุณภาพดีมากถนนหนึ่งของเทศบาล การใช้ที่ดินเป็นอาคารพาณิชย์และพักอาศัยบางส่วนตามแนวริมถนน ห้างถนนเข้าไปเป็นอาคารพักอาศัยในผังเมืองรวมกระทรวงมหาดไทยกำหนดให้เป็นพื้นที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลางเริ่มจากถนนหน้าวังมาจนถึงถนนราชดำเนินใน

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตาราง 4.2 แสดงวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของย่านสนามจันทร์

ปีพ.ศ.	บทบาทหลักของย่าน	การใช้ที่ดินของย่าน
2512	<ul style="list-style-type: none"> • ย่านพักอาศัย • ย่านสถานศึกษา 	 <ul style="list-style-type: none"> • การใช้ที่ดินเพื่อนันทนาการ ราชการ สถาบันการศึกษา ที่พักอาศัย • บางส่วนยังเป็นชุมชนเล็กนอกเขตเทศบาล
2521	<ul style="list-style-type: none"> • ย่านพักอาศัยที่มีการพาณิชย์กรรมปะปนอยู่บางส่วน • ย่านสถานศึกษา 	 <ul style="list-style-type: none"> • การพักอาศัยและพาณิชย์ขยายตัวในแนวร.ราชมรรคา ด.ยิงเป้า ด.มาลัยแมน ด้านใต้ • พักอาศัยหนาแน่นขึ้นช่วงองค์พระฯ กับด.ราชดำเนิน • มีการพาณิชย์ใหม่ช่วงด.ราชดำรินทร์ ต่อเนื่องกับด.พญาทอง • ปุศสัตว์อยู่ริมทางรถไฟ ส่วนอุตสาหกรรม คลังสินค้า ปุศสัตว์ อยู่บริเวณด.มาลัยแมน
2525	<ul style="list-style-type: none"> • ย่านพักอาศัยและพาณิชย์กรรมหลักของชุมชนเมือง • ย่านสถานศึกษา 	 <ul style="list-style-type: none"> • ชุมชนหนาแน่นขึ้นตามเส้นทางด.ยิงเป้า ด.ราชวิถี ด.ราชมรรคา โดยเฉพาะ ด.ราชดำรินทร์และราชดำเนิน • อุตสาหกรรม -แยกมาลัยแมน และ แยกลาดปลาเค้า
2535	ย่านพาณิชย์กรรมหลักที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชนเมือง	 <ul style="list-style-type: none"> • พาณิชยกรรมมีขยายตัวบริเวณ ด.ราชวิถี และด.ยิงเป้า • ด.มาลัยแมน (ขยายตัวทั้งพาณิชยกรรม อุตสาหกรรมและคลังสินค้า)

หมายเหตุ : → ทิศทางการขยายตัวของชุมชน



รูปที่ 4.1 ตลาดกลางจังหวัด



รูปที่ 4.2 ถนนหน้อวัง



รูปที่ 4.3 ถนนราชวิถี



รูปที่ 4.4 ถนนหน้าวัง



รูปที่ 4.5 ชุมชนสนามจันทร์



รูปที่ 4.6 พื้นที่พักอาศัยบริเวณถนนสนามจันทร์

4.3.2 ย่านองค์พระปฐมเจดีย์

ปี 2512 ชุมชนกระจุกตัวบริเวณนี้รวมทั้งบริเวณสถานีรถไฟด้านเหนือ พาณิชยกรรม อยู่ทางด้านทิศเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์บริเวณถนนชัยพระ ถนนพญาาง (บริเวณตลาดทรัพย์สิน) รวมทั้งบริเวณสถานีรถไฟใกล้วัดพระงาม ซึ่งมีกิจกรรมอุตสาหกรรมและคลังสินค้าร่วมกับการพักอาศัย สถาบันราชการมีการใช้พื้นที่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ พื้นที่พักอาศัยมีสัดส่วนมากที่สุดบริเวณถนนเทศา ถนน 25 มกราคม ถนนราชดำเนิน และชุมชนบริเวณด้านตะวันตกเฉียงใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ ในปี 2521 การใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชยกรรมขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนจนเป็นประเภทการใช้ที่ดินหลักของบริเวณ ขยายตัวไปยังบริเวณหน้าสถานีรถไฟ ถนนหลังพระ ถนนทหารบก ถนนริมคลองวัดพระงาม พื้นที่ พักอาศัยและสถาบันราชการนั้นอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนปี 2525 มีการเกาะกลุ่มของการใช้ ที่ดินออกจากแนวที่ขนานกับทางรถไฟทางเหนือเช่น ถนนรัฐสวัสดิการ ถนนเศรษฐกิจ และถนน ถวิลพัฒนาทางด้านเหนือ ที่พักอาศัยถนนราชดำเนินถนนเทศาและถนนทหารบก และบริเวณหลังสถานี รถไฟ และบริเวณที่มีการใช้พื้นที่เพื่อการพักอาศัยใหม่ ได้แก่ พื้นที่ชุมชนหลังวัดพระปฐมเจดีย์ฯ ปี 2535 ที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นมากโดยเฉพาะทางด้านเหนือของทางรถไฟบริเวณถนนนาสร้าง ถนนเทศา บริเวณที่พาณิชยกรรมหนาแน่นขึ้น คือ บริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์บริเวณสถานีรถไฟและถนน ชัยพระ ถนนหลังพระ ถนนราชดำเนิน ถนนราชดำเนิน รวมทั้งถนนทหารบกและเหนือทางรถไฟ

ในปัจจุบันการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมบริเวณพระปฐมเจดีย์ แบ่งออกได้เป็น

1) บริเวณลานรอบองค์พระปฐมเจดีย์

- ปัจจุบันบางส่วนใช้เป็นที่จอดรถ ทั้งรถส่วนบุคคลและรถทัศนาจร ขนาดใหญ่ บางพื้นที่เป็นที่ตั้งร้านค้าขายอาหารในช่วงเย็นถึงกลางคืน ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีคลองเจดีย์บูชาไหลผ่านเข้ามาในบริเวณกำแพงแก้ว

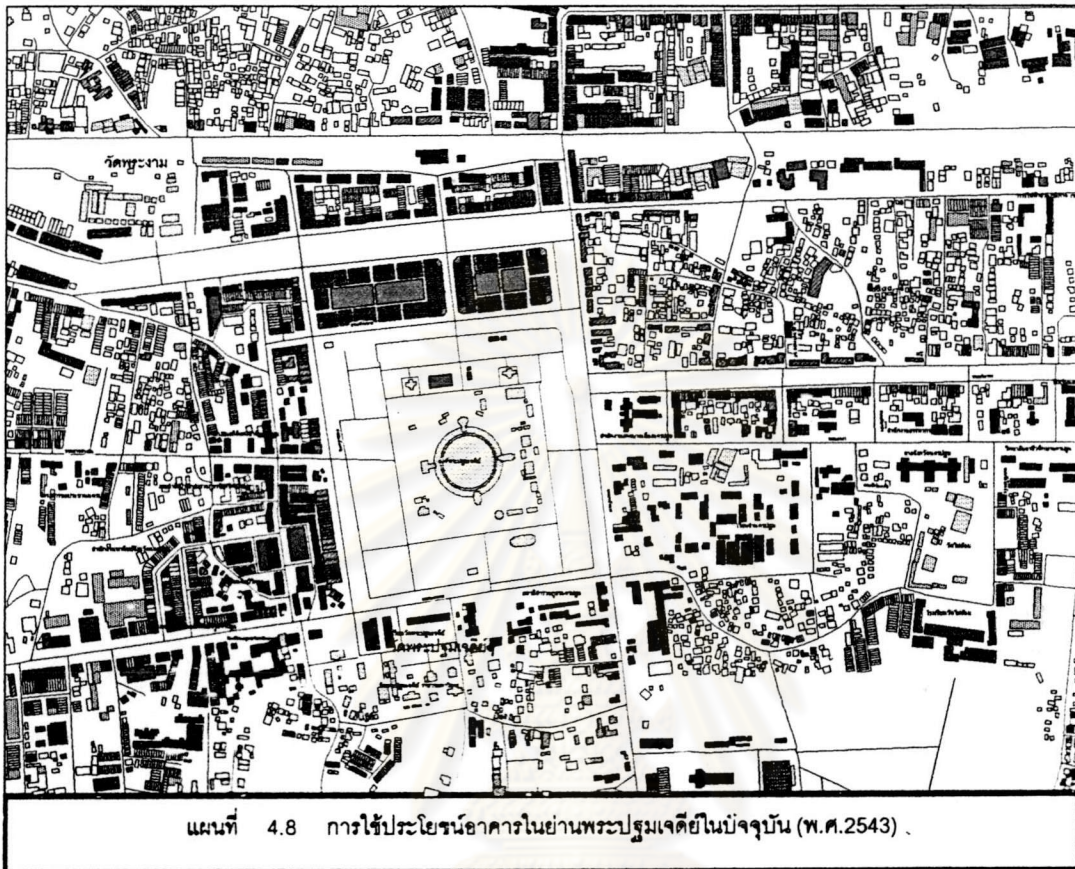
2) ส่วนพื้นที่ภายนอกใกล้เคียงบริเวณวัดมีการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมปัจจุบัน แบ่งออกได้เป็น

- ทิศเหนือ เป็นตลาดและอาคารพาณิชย์จนถึงคลองเจดีย์บูชา แผงลอย บางส่วนตั้งบนถนนและตลอดแนวคลองทั้งสองด้าน สภาพน้ำในคลองเน่าเสีย ถัดขึ้นไปเป็นอาคาร พาณิชยกรรมที่มีกิจกรรมเป็นโกดังสินค้า ถนนบริเวณนี้เป็นที่จอดรถบรรทุกและรถประจำทาง จนถึงทางรถไฟ มีตลาดสดตลอดแนวทางรถไฟ ก่อให้เกิดการจราจรติดขัด พื้นที่ด้านเหนือทางรถไฟมีลักษณะการใช้ที่ดิน แบบที่อยู่อาศัยปะปนกับโรงงานและอาคารพาณิชย์

- ทิศตะวันออก บริเวณถนนเทศาส่วนใหญ่เป็นสถานศึกษาและสถานที่ ราชการ ส่วนด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีอาคารพาณิชย์เป็นกลุ่มใหญ่ ด้านในเป็นพื้นที่พักอาศัย หนาแน่นเช่นเดียวกับด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

- ทิศตะวันตก ด้านติดกับองค์พระปฐมเจดีย์แทบทั้งหมดเป็นอาคารพาณิชย์ ด้านในเป็นพื้นที่พักอาศัย

- ทิศใต้ บริเวณติดกับองค์พระปฐมเจดีย์และพื้นที่วัดพระปฐมเจดีย์ เป็นพื้นที่หน่วยราชการถัดออกไปส่วนใหญ่เป็นพื้นที่พักอาศัย

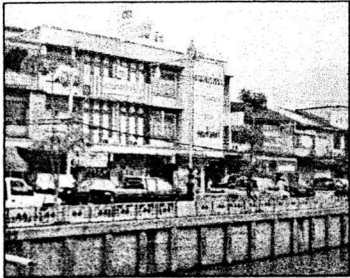


การใช้ที่ดินปัจจุบันของบริเวณนี้ในภาพรวม ด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรม ในช่วงบ่ายถึงค่ำจะมีการตั้งแผงลอยเป็นลักษณะตลาดสดบนพื้นผิวถนน ก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด ความไม่เป็นระเบียบ และขยะมูลฝอยตลอดทั้งวัน ส่วนภายในเขตกำแพงองค์พระปฐมเจดีย์ ถูกใช้เป็นที่จอดรถในเวลากลางวันและเป็นที่ย้ายอาหารในเวลากลางคืน

ระบบการจราจร ภายในเขตบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ชั้นล่างมีถนนคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นถนนทางเข้าสายหลักจากประตูทั้งสี่ทิศโดยเฉพาะด้านทิศเหนือมีลานคอนกรีตขนาดใหญ่สำหรับจอดรถในเวลากลางวันและขายอาหารในเวลากลางคืน นอกจากนี้ยังแบ่งพื้นที่ด้วยการทำถนนลาดยาง ผิวจราจร 3-4 เมตร เป็นตารางเชื่อมกันทั้งพื้นที่ โดยไม่มีการแยกระบบทางเดินรถ ทำให้เกิดความพลุกพล่านทั่วบริเวณ

ส่วนการชำรุดทรุดโทรมของแหล่งศิลปกรรมนั้น อาคารหลักส่วนใหญ่ เช่น องค์พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ อุโบสถและวิหารต่างๆ มีโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ยังคงสภาพดี แต่มีการก่อสร้างอาคารเพื่อใช้เป็นอาคารอำนวยการ ที่เก็บของ ที่เก็บของ ห้องน้ำและเป็นที่อยู่ของพนักงานโดยรอบบริเวณ ส่วนวัดพระงามซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์นั้นแม้ว่า

ส่วนของศิลปกรรม จะได้รับการรักษาเป็นอย่างดีแต่การที่พื้นที่โดยรอบเป็นย่านพาณิชย์กรรม ที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลางและสถานีรถไฟทำให้พื้นที่นี้มีความพลุกพล่านของยวดยานพาหนะสูง



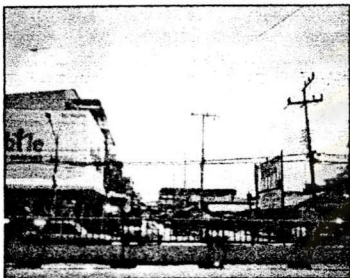
รูปที่ 4.7 ด.หน้าพระ



รูปที่ 4.8 ด.หลังพระ



รูปที่ 4.9 ด.ซ้ายพระ



รูปที่ 4.10 ด.ขวาพระ



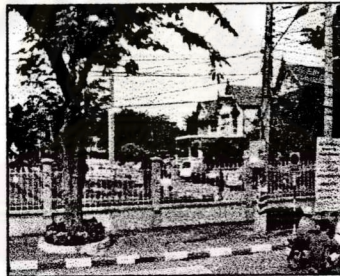
รูปที่ 4.11 ด.พญาง



รูปที่ 4.12 ด.พญาพาน



รูปที่ 4.13 ด.ราชดำเนิน




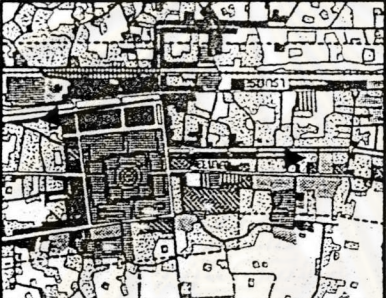
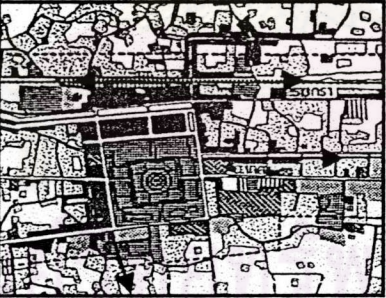

รูปที่ 4.14 ด.เทศา

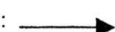


รูปที่ 4.15 ด.ราชดำริห์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตาราง 4.3 แสดงวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของย่านองค์พระปฐมเจดีย์

ปีพ.ศ.	บทบาทหลักของย่าน	การใช้ที่ดินของย่าน
2512	<ul style="list-style-type: none"> • ศูนย์กลางเมืองที่มีพาณิชย์กรรมและการพักอาศัย • ย่านสถาบันราชการ • พื้นที่ศาสนสถานสำคัญ 	 <ul style="list-style-type: none"> • ชุมชนกระจุกตัวบริเวณ ใกล้สถานีรถไฟ • พื้นที่พักอาศัยมากที่สุดบริเวณ ด.เทศา ด.25 มกรา ด.ราชดำริห์ • ที่พักอาศัยและสถานที่ราชการอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ • มีการพาณิชย์ใน ด.ชัยพระ ด.พญาทอง และบริเวณหน้าสถานีรถไฟ
2521	<ul style="list-style-type: none"> • ศูนย์กลางเมืองที่มีพาณิชย์กรรมเป็นกิจกรรมหลัก • ย่านสถาบันราชการ • พื้นที่ศาสนสถานสำคัญ 	 <ul style="list-style-type: none"> • การพาณิชย์ขยายไปหน้าสถานีรถไฟ ด.หลังพระ ด.ทหารบก และริมคลองวัดพระงาม • การพักอาศัยและราชการอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้
2525		 <ul style="list-style-type: none"> • ที่อยู่อาศัยเกาะกลุ่มในแนวขนานทางรถไฟด้านเหนือ • ชุมชน ด.เทศา ด.ทหารบก และบริเวณสถานีรถไฟหนาแน่นขึ้น เกิดชุมชนหลังวัดใหญ่
2535	<ul style="list-style-type: none"> • ศูนย์กลางเมืองที่มีพาณิชย์กรรมเป็นกิจกรรมหลักให้บริการในระดับชุมชนเมืองและภูมิภาค • ย่านสถาบันราชการ • พื้นที่ศาสนสถานสำคัญ 	 <ul style="list-style-type: none"> • ที่อยู่อาศัยเพิ่มทางด้าน ด.นาสร้าง ด.เทศา • พื้นที่พาณิชย์หนาแน่นขึ้นรอบองค์พระ ๔ รอบสถานีรถไฟ ด.ชัยพระ ด.หลังพระ ด. ราชดำริห์ ด.ราชดำเนิน ด.ทหารบก

หมายเหตุ :  ทิศทางการขยายตัวของชุมชน

4.3.3 ย่านวัดพระประโทนเจดีย์ฯ

ในช่วงปี 2512 พื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นทีโล่งว่าง มีการใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัย อุตสาหกรรมและคลังสินค้าอยู่บ้างในช่วงเพชรเกษมก่อนเข้าเมือง ปี2521 การใช้ที่ดินทุกประเภท มีการขยายตัว ทั้งพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรมและคลังสินค้ากรรมที่กระจายตัวบริเวณเส้นทางสู่เมือง บริเวณถนนเพชรเกษมตอนเข้าเมือง มีการใช้พื้นที่เพื่อการพักอาศัยและปศุสัตว์เกิดขึ้นบริเวณแนวคูเมืองโบราณด้านเหนือ และทางด้านใต้ตามเส้นทางพระประโทน-บ้านแพ้ว ส่วนปี 2525 พื้นที่พักอาศัย เพิ่มขึ้นมาก ส่วนการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้านั้นยังคงเพิ่มมากขึ้นบริเวณถนนเพชรเกษมสายเก่าตอนเข้าเมือง รวมทั้งถนนเพชรเกษมสายใหม่ โดยมีการใช้ที่ดินพาณิชย์กรรมแทรกอยู่เป็นระยะๆ ส่วนพื้นที่รอบนอกส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่ว่าง โดยมีที่พักอาศัยและปศุสัตว์กระจายอยู่ทั่วไป ในภาพรวมสัดส่วนของการเพิ่มพื้นที่จะเป็นไปเพื่อการอยู่อาศัยและกิจกรรมอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ ปี 2535 ที่อยู่อาศัยขยายไปยังถนนเพชรเกษม โดยเฉพาะบริเวณใกล้แยกพระประโทนพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรมและคลังสินค้าบางส่วนกระจายไปตามถนนเพชรเกษมและพื้นที่รอบนอกทางด้านตะวันออกมากขึ้น

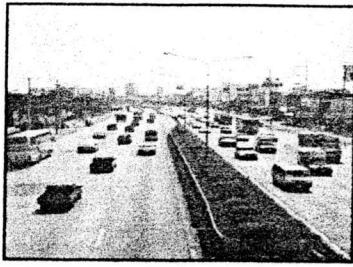
สภาพแวดล้อมปัจจุบัน พื้นที่วัดพระประโทนเจดีย์ฯ บริเวณด้านทิศใต้ซึ่งเป็นถนนเพชรเกษมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยมีการขยายตัวของถนนและอาคารขนาดใหญ่หนาแน่นมากขึ้นจะเป็นบริเวณที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพระประโทนเจดีย์ ด้านตะวันออกเป็นพื้นที่โรงเรียน รวมทั้งที่อยู่อาศัย อาคารพาณิชย์เกี่ยวกับยานยนต์และการซ่อมบำรุง ด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่วัดซึ่งในปัจจุบันมีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ริมถนนเพชรเกษมตอนเข้าเมือง มีเพียงด้านทิศเหนือยังคงเป็นที่พักอาศัยเบาบางและยังมีพื้นที่เปิดโล่งยังไม่มีการใช้ประโยชน์อยู่บ้าง ดังนั้นจึงควรมีการกำหนดผังบริเวณโดยรอบพระประโทนเจดีย์เพื่อควบคุมและกำหนดแนวทางการขยายตัวไม่ให้เกิดผลกระทบต่อพระประโทนเจดีย์จุลประโทน รวมทั้งคูเมืองโบราณ

ด้านความเสื่อมโทรมของโบราณสถาน พระประโทนเจดีย์เป็นเจดีย์สมัยทวารวดี ที่ได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 และหลังสุดเมื่อปี พ.ศ. 2504 มีการเทปูนที่ฐานเจดีย์และก่อเนินดินล้อมรอบ รวมทั้งลานซีเมนต์ทั้งสี่ด้าน สภาพขององค์เจดีย์ในปัจจุบันยังคงสภาพแข็งแรงจะมีการทรุดโทรมก็เฉพาะเนื่องจากรอยคราบการชะล้างของน้ำฝนและร่องรอยจากการขีดเขียนของนักท่องเที่ยว เจดีย์ไม่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เพราะถูกบดบังจากอาคารบ้านพักสองชั้นและรั้วเหล็ก

ส่วนเรื่องการจราจร จากถนนเพชรเกษมมีถนนลาดยางกว้าง 4 เมตรเข้าสู่พระประโทนเจดีย์และล้อมรอบพระประโทนเจดีย์ เป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่มีทางเดินเท้าและไม่มีการจัดพื้นที่จอดรถ ใช้ระบบการจอดรถบนไหล่ทางและบนสนามหญ้า

วัดธรรมศาลา ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออก ในเทศบาลตำบลธรรมศาลา ห่างจากถนนเพชรเกษมประมาณ 50 เมตร วัดตั้งอยู่ริมถนนลาดยางเข้าหมู่บ้านโดยไม่มีรั้วกั้น สภาพเป็น

พื้นที่เปิดโล่ง พื้นที่โดยรอบใช้เพื่อการพักอาศัยเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งมีกิจกรรมการปศุสัตว์บ้างบางส่วน
พื้นที่ด้านนอกริมถนนเพชรเกษมนั้นมีการเปิดบริการซ่อมรถและโชวีรุมจำนวนหลายแห่ง



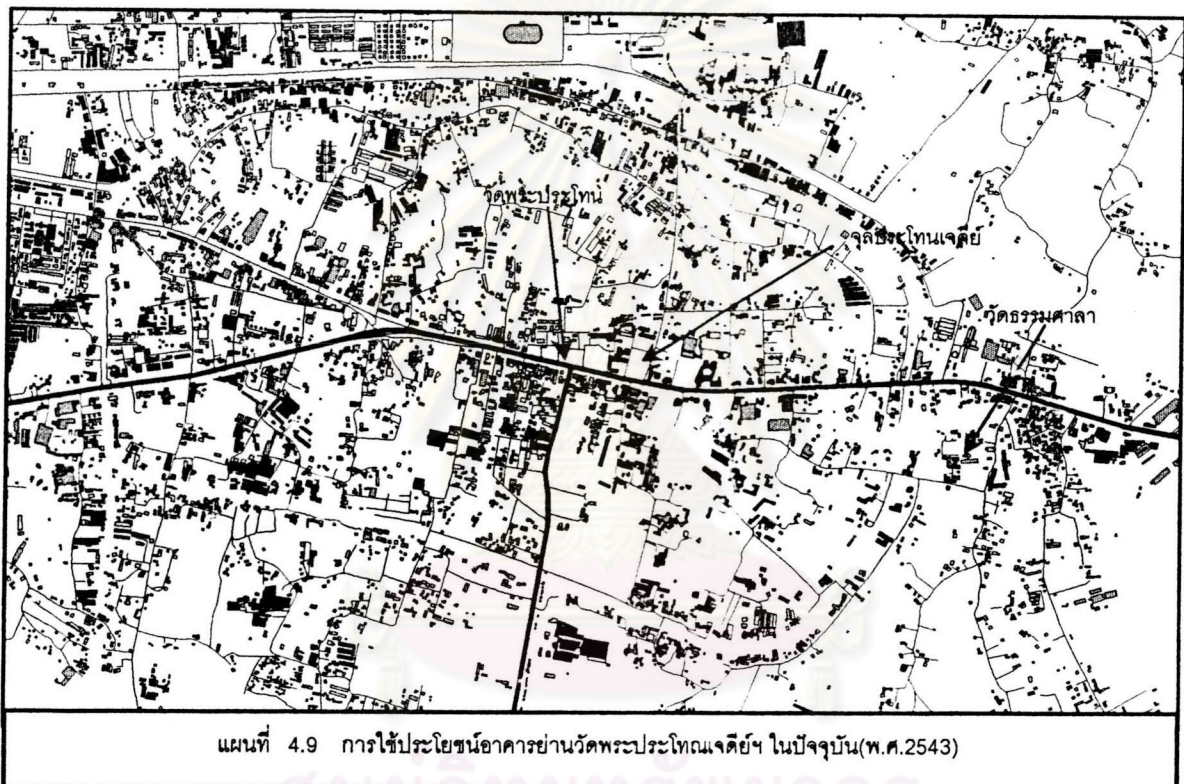
รูปที่ 4.16 ถ.เพชรเกษม



รูปที่ 4.17 วิทยาลัยเทคนิคนครปฐม





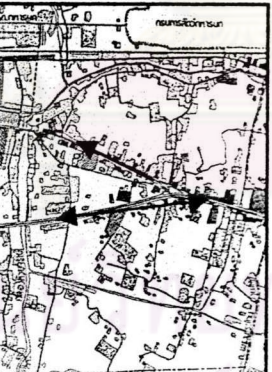

รูปที่ 4.18 เจดีย์จุลประโทน



แผนที่ 4.9 การใช้ประโยชน์อาคารย่านวัดพระปฐมเจดีย์ฯ ในปัจจุบัน(พ.ศ.2543)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตาราง 4.4 แสดงวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของย่านวัดพระประโทนเจดีย์ฯ

ปีพ.ศ.	บทบาทหลักของย่าน	การใช้ที่ดินของย่าน
2512	<ul style="list-style-type: none"> ชุมชนพักอาศัย ชานเมือง 	 <ul style="list-style-type: none"> ส่วนใหญ่ยังเป็นโล่งว่าง มีอุตสาหกรรมและคลังสินค้าเล็กน้อยช่วงเพชรเกษมก่อนเข้าเมือง
2521	<ul style="list-style-type: none"> ชุมชนพักอาศัยซึ่งมีพาณิชย์กรรมอุตสาหกรรมและคลังสินค้าแทรกอยู่ประปราย 	 <ul style="list-style-type: none"> กิจกรรมทุกประเภทขยายเข้าสู่เมือง ใช้พื้นที่เพื่อพักอาศัยและปศุสัตว์ทางคูเมืองด้านเหนือ และเส้นทางพระประโทน-บ้านแพ้ว
2525		 <ul style="list-style-type: none"> พื้นที่พักอาศัย อุตสาหกรรมและคลังสินค้าขยายตัวแนวท.เพชรเกษมสายเก่าและใหม่โดยพาณิชย์กรรมแทรกอยู่ด้วย ปศุสัตว์กระจายอยู่ทั่วไป
2535	<ul style="list-style-type: none"> ย่านพาณิชย์กรรมและการบริการชานเมือง ย่านอุตสาหกรรมและคลังสินค้า 	 <ul style="list-style-type: none"> ที่อยู่อาศัยขยายตัวบริเวณใกล้แยกวัดพระประโทนเจดีย์ฯ พาณิชย์ และอุตสาหกรรมขยายตัวไปทางตะวันออกมากขึ้น

หมายเหตุ : ปีพ.ศ. 2535 มีการขยายเขตเทศบาลและขยายเขตพื้นที่บังคับในผังเมืองรวมฯ

→ ทิศทางการขยายตัวของชุมชน

4.3.4 ย่านวัดพระเมรุ

ปี 2512 ส่วนใหญ่ยังเป็นทีโล่งว่าง ที่พักอาศัย อุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมยังมีอยู่น้อยมาก ในปี 2521 มีกิจการพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นในบริเวณสถานีขนส่งจังหวัดนครปฐม ส่วนปี 2525 ที่พักอาศัยเพิ่มขึ้นทางด้านตะวันออก รวมทั้งบริเวณทางด้านใต้ตามแนวถนนทวารวดีใต้ซึ่งมีการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย การประกอบการอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมขยายตัวมากขึ้น และในปี 2535 ชุมชนด้านถนนราชมรรคาที่เชื่อมถนนเพชรเกษมหนาแน่นขึ้น พาณิชยกรรมรวมทั้งการพักอาศัยได้ขยายตัวมาทางด้านใต้ของถนนเพชรเกษมมากขึ้นกว่าปี 2525

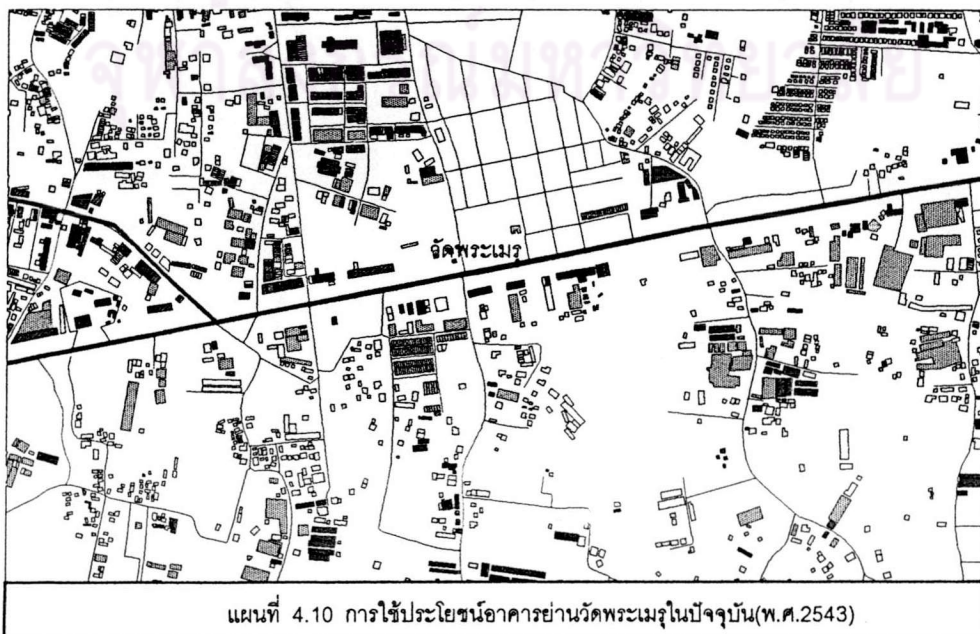
สภาพแวดล้อมปัจจุบันของวัดพระเมรุ ตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษมสายอ้อมเมืองทางด้านใต้ของเมือง รอบฐานเจดีย์มีรั้วล้อมรอบ มีหน้ापกคลุมและไม่มีการดูแลรักษาส่งเสริมสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมคุณค่าในฐานะเจดีย์โบราณสมัยทวารวดี ทศนิยมภาพโดยรอบฐานเจดีย์ไม่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนเนื่องมาจากการปล่อยให้ไม้หญ้าและต้นไม้ใหญ่ปกคลุม ไม่มีป้ายที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน รวมทั้งไม่มีการทำทางเชื่อมเข้าสู่พื้นที่ พื้นที่นี้ถูกปิดล้อมด้วยรั้วกันไม่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม โดยรอบเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่พาณิชยกรรมประเภทยานยนต์ ด้านตะวันออกและตะวันตกเป็นห้างสรรพสินค้า ส่วนการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังการใช้ที่ดินของผังเมืองรวมเมืองนครปฐม กำหนดให้บริเวณวัดพระเมรุเป็นพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอนุรักษ์และส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ส่วนพื้นที่โดยรอบกำหนดให้เป็นพื้นที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง



รูปที่ 4.19 ถนนเพชรเกษมบริเวณวัดพระเมรุ


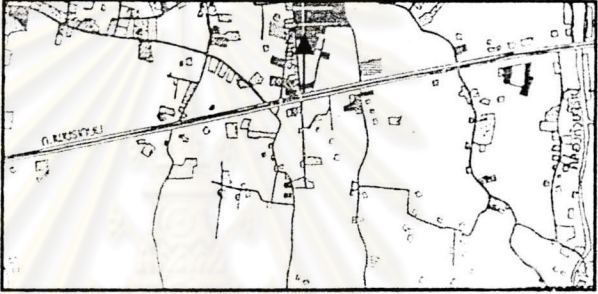





รูปที่ 4.20 ห้างสรรพสินค้าที่อยู่ใกล้เคียง



แผนที่ 4.10 การใช้ประโยชน์อาคารย่านวัดพระเมรุในปัจจุบัน(พ.ศ.2543)

ตาราง 4.5 แสดงวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของย่านวัดพระเมรุ

ปีพ.ศ.	บทบาทหลักของย่าน	การใช้ที่ดินของย่าน
2512	<ul style="list-style-type: none"> • ย่านพักอาศัยหนาแน่นน้อย 	 <ul style="list-style-type: none"> • ส่วนใหญ่ยังเป็นทีโล่งว่าง มีพื้นที่พักอาศัยอยู่เล็กน้อย
2521		 <ul style="list-style-type: none"> • เกิดกิจการพาณิชย์บริเวณสถานีขนส่ง
2525	<ul style="list-style-type: none"> • ย่านพักอาศัยและพาณิชย์กรรม 	 <ul style="list-style-type: none"> • มีชุมชนพักอาศัยทางด้านตะวันออกและทางใต้
2535	<ul style="list-style-type: none"> • ย่านพาณิชย์กรรมใหม่นอกพื้นที่ศูนย์กลางเดิมที่มีกิจกรรมการค้าและบริการต่างๆ 	 <ul style="list-style-type: none"> • ชุมชนราชมรรคาเชื่อมกับเพชรเกษมหนาแน่นขึ้น

หมายเหตุ :  ทิศทางการขยายตัวของชุมชน

4.4 แนวโน้มการขยายตัวของชุมชน

เมื่อพิจารณาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในอดีตที่ผ่านมา พบว่าการขยายตัวของเมืองนครปฐมเกิดขึ้นโดยรอบเขตเทศบาลทุกทิศทาง เนื่องจากความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศและการบริการด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ แต่ยังคงเน้นการขยายตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตกและทางใต้ ระหว่างทางรถไฟสายใต้กับถนนเพชรเกษมและตามแนวถนนที่สำคัญ การขยายตัวในเขตชุมชนเป็นลักษณะเพิ่มความหนาแน่นมากขึ้น มีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์และหมู่บ้านจัดสรรเพิ่มขึ้น

พื้นที่ด้านทิศเหนือของเมืองเป็นที่ดอนมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 321 นครปฐม-กำแพงแสน เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ การขยายตัวของเมืองด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกไม่รวดเร็วเมื่อเทียบกับทางด้านใต้ เนื่องจากลักษณะพื้นที่เหมาะแก่การเกษตรกรรมและมีแนวคลองชลประทานเป็นขอบที่สำคัญ

ด้านทิศใต้มีทางหลวงหมายเลข 4 นครปฐม-ราชบุรี เป็นถนนอ้อมเมืองจึงทำให้พื้นที่ทางทิศใต้ของเมืองมีโอกาสพัฒนาการใช้ที่ดินเพื่อการอุตสาหกรรม การพาณิชย์กรรม พักอาศัยและอื่นๆ จึงทำให้ราคาที่ดินบริเวณนี้สูงขึ้น ส่งผลให้เมืองเจริญเติบโตทางด้านนี้รวดเร็วขึ้น สำหรับการใช้ที่ดินด้านพาณิชย์กรรมจะขยายตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตก โดยจะขยายตัวจากถนนเพชรเกษมเก่าเข้าไปหาถนนเพชรเกษมใหม่ นอกจากนี้พื้นที่ทางใต้ยังเป็นพื้นที่ศูนย์ราชการจังหวัดนครปฐมแห่งใหม่ พื้นที่รวม 120 ไร่ บริเวณหมู่ที่ 6 ตำบลถนนขาด อำเภอเมืองนครปฐม โดยส่วนราชการต่างๆ ที่ยังไม่มีสถานที่ตั้งเป็นของตนเอง โดยเฉพาะส่วนราชการที่ตั้งอยู่ในบริเวณพระราชวังสนามจันทร์ ประมาณ 20 กว่าส่วนราชการก็จะย้ายเข้าไปอยู่ในต้นปีพ.ศ.2547 ซึ่งการย้ายศูนย์ราชการนี้น่าจะเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่และส่งผลให้เกิดชุมชนที่หนาแน่นทางตอนใต้มากขึ้น

ด้านทิศตะวันออก เป็นที่ต่ำมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 ซึ่งเป็นถนนสภาพดีเชื่อมโยงระหว่างนครปฐมและกรุงเทพมหานคร จึงทำให้เมืองขยายตัวตามแนวดังกล่าวอย่างรวดเร็วและมีถนนเทศบาลเชื่อมระหว่างถนนเพชรเกษมเข้ากับตัวเมืองนครปฐม มีการขยายตัวของกิจกรรมการค้าโดยเฉพาะธุรกิจเกี่ยวกับรถยนต์ บริเวณที่เห็นได้ชัดที่สุดเริ่มตั้งแต่จุดตัดสะพานลอยจนถึงคลองห้วยจรเข้

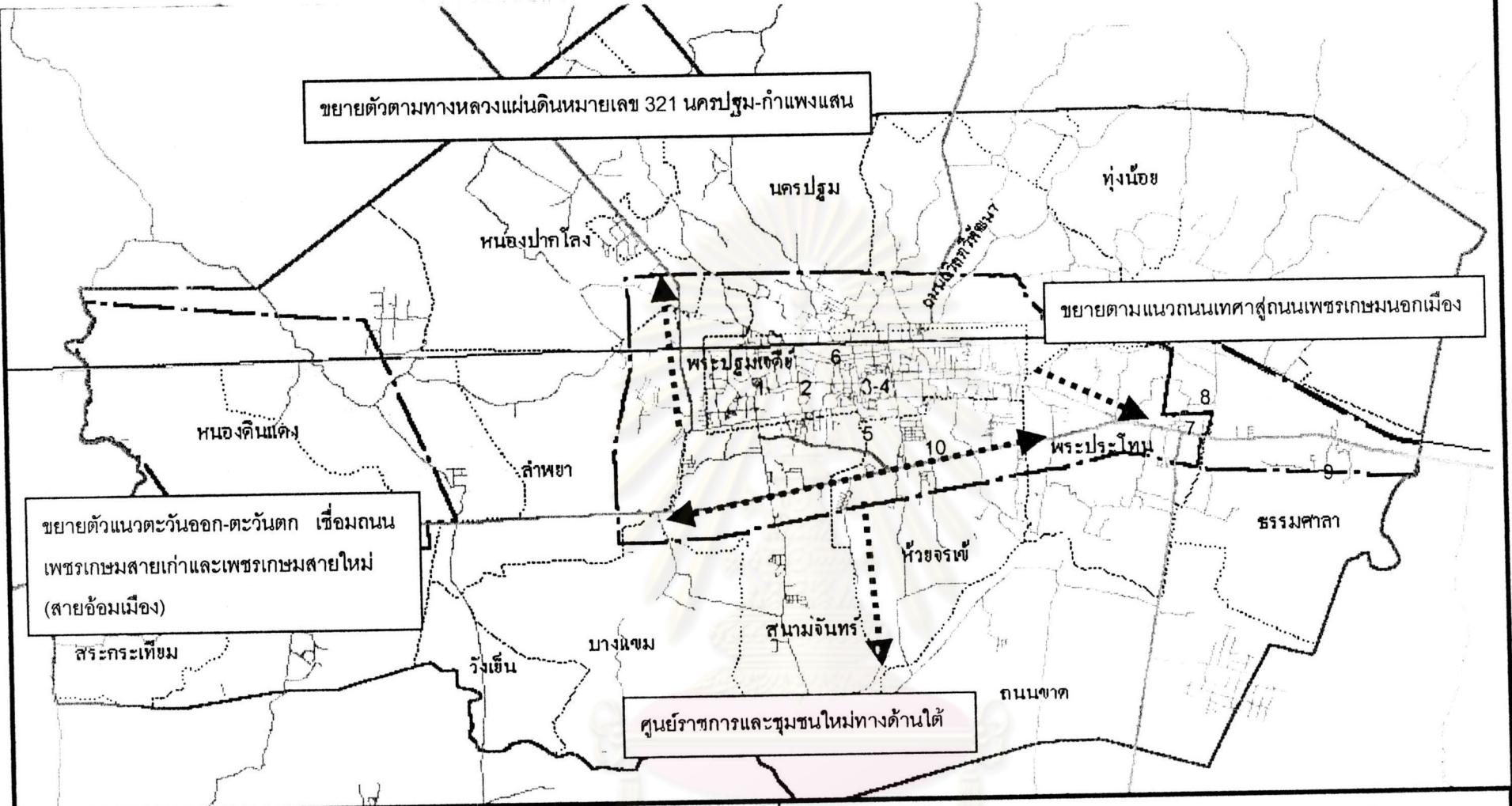
ด้านทิศตะวันตก มีถนนมาลัยแมนเป็นถนนสายสำคัญ ประกอบกับลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอนทำให้การลงทุนก่อสร้างอาคารไม่สูง และยังมีสถาบันการศึกษา คือ สถาบันราชภัฏนครปฐมและหน่วยราชการซึ่งตั้งอยู่นอกเขตเทศบาลเป็นแรงดึงดูดให้การเจริญเติบโตของเมืองในด้านนี้เกิดขึ้น

หากพิจารณาจากแนวโน้มการขยายตัวของชุมชนในอนาคต จะเห็นได้ว่า โบราณสถานที่สำคัญของเมือง มีโอกาสที่จะได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองและชุมชนโดยรอบ เนื่องจากมีกลุ่มโบราณสถานที่มีที่ตั้งอยู่ในส่วนที่เป็นศูนย์กลางการอยู่อาศัยและการพัฒนาทางเศรษฐกิจของเมือง อันได้แก่ กลุ่มโบราณสถานย่านพระราชวังสนามจันทร์ ย่านพระปฐมเจดีย์ ซึ่งชุมชนโดยรอบมีความหนาแน่น

เพิ่มขึ้น ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ กลุ่มโบราณสถานที่อยู่ในพื้นที่ที่เป็นทิศทางการขยายตัวของเมืองที่มีแนวโน้มการเปิดพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมต่างๆมากขึ้น ได้แก่ กลุ่มโบราณสถานย่านวัดพระประโทนเจดีย์ฯ และย่านวัดพระเมรุ ซึ่งต้องมีการวางแผนการจัดการพื้นที่เหล่านี้อย่างรอบคอบต่อไป



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



การเจริญเติบโตของเมืองและการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน

แผนที่ 4.11 แนวโน้มการขยายตัวชุมชนและการกระจายตัวของโบราณสถาน

สัญลักษณ์

- เขตผังเมืองรวม
- ทางหลวงแผ่นดิน
- - - - เขตเทศบาล
- ทางหลวงจังหวัด / ถนนสายหลัก
- เขตตำบล
-> ทิศทางการขยายตัว

- 1 พระราชวังสนามจันทร์
- 2 สระน้ำจันทร์
- 3 องค์พระปฐมเจดีย์
- 4 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์
- 5 วัดพระปฐมเจดีย์
- 6 วัดพระงาม
- 7 วัดพระประโทณเจดีย์
- 8 เจดีย์จุลประโทน
- 9 วัดธรรมศาลา
- 10 วัดพระเมรุ



4.5 วิเคราะห์สาเหตุและความสัมพันธ์ของการเจริญเติบโตของเมืองและการขยายตัวของชุมชนโดยรอบโบราณสถานชุมชนเมืองนครปฐม

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ชุมชนเมืองนครปฐมได้มีการเติบโตขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ทั้งพื้นที่เมืองและสิ่งก่อสร้าง ซึ่งเกิดจากสาเหตุหลายประการที่พอจะสรุปได้ ดังต่อไปนี้

1. การเพิ่มประชากร ทำให้มีความต้องการพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะที่พักอาศัย มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่รอบนอกเขตเทศบาลอันเป็นพื้นที่เขตเมืองต่อชนบท (Urban Fringe Area) แต่เดิมนั้นถูกใช้ในการเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ได้ถูกเปลี่ยนเป็นที่พักอาศัย ภาครัฐ โรงงานอุตสาหกรรม และ คลังสินค้า
2. บทบาทของเมือง จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเมืองนครปฐมได้รับนโยบายจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ซึ่งกำหนดให้เมืองนครปฐมเป็นพื้นที่อยู่ในแผนพัฒนากรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยให้เมืองนครปฐมรองรับการกระจายผลผลิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากกรุงเทพฯ เป็นแหล่งพักอาศัยของประชากรที่กระจายออกมาจากกรุงเทพฯ และเป็นการช่วยสกัดกั้นการอพยพของประชากรที่จะเข้าสู่กรุงเทพมหานคร อีกทั้งยังส่งเสริมให้ชุมชนเมืองนครปฐมเป็นศูนย์สมบูรณ์ในตัวเอง กล่าวคือ มีแหล่งงาน ที่พักอาศัย บริการสาธารณูปโภคสาธารณูปการและบริการทางสังคมอยู่พร้อม²

นอกจากนั้นการมีบทบาทเป็นชุมชนใหญ่ในอนาคต จึงมีการพึ่งพาเกี่ยวข้องกับชุมชนใกล้เคียง ซึ่งชุมชนเมืองนครปฐมเป็นประตูไปสู่ภาคใต้และภาคตะวันตกของประเทศ จากโครงข่ายระบบการขนส่งทั้งทางรถไฟและทางถนน (สายหลัก) ทำให้เมืองนครปฐมเป็นศูนย์กลางทางการค้า พาณิชยกรรม และเศรษฐกิจ ในการทำหน้าที่รวบรวมผลผลิตเกษตรจากภาคใต้และภาคตะวันตกเข้าสู่กรุงเทพฯ และการกระจายสินค้าจากกรุงเทพฯ ไปสู่ภาคใต้และภาคตะวันตก การติดต่อพึ่งพาเกี่ยวข้องกับชุมชนใกล้เคียง อันได้แก่ ชุมชนเมืองราชบุรี สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี โดยชุมชนเมืองนครปฐมมีการทำหน้าที่ให้บริการแก่ชุมชนลำดับต่ำกว่าข้างต้น ในฐานะที่ชุมชนเมืองนครปฐมเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าและเศรษฐกิจของภูมิภาค จึงมีศักยภาพค่อนข้างสูงทั้งด้านแรงงาน วัตถุดิบ (ผลผลิตเกษตร) และสินค้าบริการ

จากบทบาทดังกล่าวมาแล้วนั้น ซึ่งมี 2 ประเด็นหลัก คือ บทบาทในฐานะเป็นเมืองบริวาร (Satellite Town) ของกรุงเทพฯ และบทบาทในฐานะเป็นชุมชนสมบูรณ์แบบ (Self-Contained Urban Area) ส่งเสริมให้ชุมชนเมืองนครปฐมเป็นศูนย์กลางการพัฒนาทุกด้าน โดยเฉพาะการเป็นแหล่งพักอาศัย แหล่งให้บริการด้านการศึกษาและแหล่งงาน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการดึงดูดกิจกรรมและผู้คนเข้าสู่พื้นที่

3. การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

- การค้าและบริการ หรือพาณิชยกรรม ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะ

²กรมการผังเมือง, ผังเมืองรวมเมืองนครปฐม (กรุงเทพฯ:กรมการผังเมือง, 2539), หน้า 4-2.

ในบริเวณริมถนนสายสำคัญต่างๆ เช่น บริเวณถนนรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ถนนราชวิถี ถนนราชมรรคา ถนนเพชรเกษมตอนเข้าเมือง

- โรงงานอุตสาหกรรม เดิมโรงงานอุตสาหกรรมมีมากบริเวณถนนราชวิถีและถนนเพชรเกษมตอนเข้าเมือง แต่ในเขตเทศบาลมีการควบคุม ราคาที่ดินมีราคาสูง รวมทั้งมีกิจกรรมต่างๆ หนาแน่นขึ้น ทำให้โอกาสในการขยายตัวของโรงงานมีน้อย โรงงานส่วนใหญ่จึงนิยมออกมาตั้งในบริเวณนอกเขตเทศบาล ส่วนมากอยู่ในบริเวณเส้นทางคมนาคมสายหลักซึ่งสะดวกในการขนส่ง การควบคุมมีน้อยและราคาที่ดินต่ำกว่าในเขตเทศบาล ทำให้ที่ดินที่เป็นที่ว่างหรือพื้นที่เกษตรมีการเปลี่ยนแปลงเห็นได้ชัดในบริเวณถนนเพชรเกษมสายอ้อมเมืองและถนนมาลัยแมน

4. *เส้นทางคมนาคม* ระบบโครงข่ายของนครปฐมและกรุงเทพฯถูกเชื่อมด้วยถนนสายหลัก คือ ถนนเพชรเกษม ซึ่งใช้ประโยชน์ในด้านการคมนาคม การค้า ธุรกิจ รวมทั้งสายย่อยที่เป็นเส้นทางถนนที่แยกจากถนนสายหลัก ก็มีผลให้มีการขยายตัวของเมืองเกิดขึ้น เนื่องจากปัจจุบันจะดึงดูดให้มีกิจกรรมต่างๆ เคลื่อนเข้าสู่ในบริเวณถนนย่อยเหล่านั้น การใช้ที่ดินซึ่งเดิมเป็นที่ว่าง ที่นา หรือเพาะปลูกพืชอื่น ๆ จะถูกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเห็นได้ชัดจากบริเวณรอบนอกเขตเทศบาลที่มีเส้นทางสายย่อยตัดผ่านอย่างไม่เป็นระเบียบ ก่อให้เกิดการใช้ที่ดินประเภทต่างๆ ปะปนกันซึ่งยากแก่การควบคุม

5. *โครงการพัฒนาของรัฐ* เช่น พื้นที่สถานศึกษาขนาดใหญ่ ทำให้บริเวณนั้นมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากที่เป็นอยู่เดิม

6. *การลงทุนของเอกชน* เช่น การสร้างศูนย์การค้าและอาคารพาณิชย์ในแนวถนนเพชรเกษมและมาลัยแมน การสร้างหอพักและสถานบันเทิงตามแนวถนนราชมรรคาและถนนยิงเป้า รวมทั้งการก่อสร้างบ้านจัดสรรในถนนยิงเป้า ถนนว่องวัฒนาและพื้นที่ด้านใต้ โดยการลงทุนของเอกชนส่วนใหญ่จะอยู่ทางใต้ของเขตเทศบาลและอยู่เกาะติดกับเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ

ในประเด็นของความสัมพันธ์ระหว่างสภาพการเจริญเติบโตของเมืองที่ผ่านมา ซึ่งส่งผลให้เกิดลักษณะของชุมชนโดยรอบโบราณสถานดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนั้น จากการศึกษาพบว่า การที่เมืองนั้นเริ่มเติบโตรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นย่านการค้าเดิมมีการพัฒนาเป็นระยะเวลาอันยาวนานที่ก่อตัวจากความสะดวกในการขนส่ง โดยมีสถานีรถไฟนครปฐมเป็นจุดสำคัญในการขนส่งผู้โดยสารและสินค้าของชุมชนเมือง สร้างให้พื้นที่ที่มีบทบาทเป็นย่านการค้าหลักของเมือง ในการจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าและบริการนานาประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอุปโภคและบริโภค และจากการที่ตัวเมืองส่วนนี้มีลักษณะเป็นศูนย์กลางกิจกรรม จึงเป็นบริเวณที่ได้เปรียบในด้านการใช้สอย ทำให้เกิดชุมชนขึ้น ในบริเวณนี้เพราะเป็นบริเวณที่ได้รับความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นการซื้อหา การจำหน่ายสินค้าและการให้บริการ รวมทั้งความสะดวกของการคมนาคมทางน้ำและทางรถไฟ ซึ่งลักษณะนี้ทำให้มีความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและการค้าสูงขึ้นในระยะต่อมา และจากการที่มีอุปสงค์ของการใช้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้นนั้น ยิ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อโบราณสถานโดยตรง โดยย่านองค์พระปฐมเจดีย์ที่เป็นศูนย์กลางเมืองอันมี

บทบาทของการเป็นย่านการค้าหลักนั้น ไม่สามารถขยายพื้นที่ทางการค้าและบริการได้โดยสะดวก เนื่องจากปริมาณที่ดินของเอกชนมีอยู่น้อยจึงเป็นเหตุให้มีการใช้พื้นที่หนาแน่นมากขึ้นเรื่อยๆ และเกิดการเดินทางเข้าสู่พื้นที่ในปริมาณสูง รวมทั้งยังส่งผลให้เกิดแรงจูงใจให้วัดหารายได้จากการใช้สอยที่ดินของวัดและการพัฒนาที่ดินของวัดในการรองรับกิจกรรมทางการค้าที่ควบคุมเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้ยาก

ส่วนการเกิดชุมชนรอบโบราณสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ได้แก่ ชุมชนย่านสนามจันทร์ นั้น ได้รับผลจากการเติบโตของเมืองที่ก่อตัวขึ้นจากการดึงดูดของพื้นที่พระราชวังสนามจันทร์ อันเป็นสถานที่แปรพระราชฐานของพระมหากษัตริย์ ซึ่งชุมชนได้เริ่มก่อตัวจากการอยู่อาศัยของข้าราชการบริพาร และเป็นชุมชนหนาแน่นขึ้นจากทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน อีกทั้งยังมีความสะดวกเพราะมีที่ตั้งไม่ห่างไกลจากตลาดองค์พระปฐมเจดีย์มากนัก ในภายหลังชุมชนนี้ได้ขยายตัวและเพิ่มความหนาแน่นขึ้นเนื่องมาจากการก่อตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากรและหน่วยงานราชการต่างๆ ทำให้พื้นที่นี้มีความสำคัญต่อการพักอาศัยและการประกอบการค้าต่างๆ

นอกจากนั้นการเจริญเติบโตของเมืองในระยะต่อมา ที่มีการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างและชุมชนเกาะตามแนวถนนสายสำคัญต่างๆ นั้นก่อให้เกิดลักษณะชุมชนที่หนาแน่นในเมืองและเกิดการเปิดพื้นที่ใหม่ทำให้พื้นที่โดยรอบโบราณสถานบางแห่งที่แต่เดิมเป็นที่โล่งว่างถูกล้อมรอบด้วยสิ่งก่อสร้างและถูกลดคุณค่าจากการบดบังและการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะอาคารพาณิชย์และสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ อันจะเห็นได้จากชุมชนย่านวัดพระเมรุ ชุมชนย่านพระประโทน ที่ได้รับอิทธิพลของการตัดถนนเพชรเกษมสายใหม่ ส่งผลให้พื้นที่ทางใต้ของเมืองมีโอกาสพัฒนาการใช้ที่ดินสูงและเป็นแรงสำคัญที่มีอิทธิพลให้เกิดชุมชนรวดเร็วขึ้น โดยการใช้ที่ดินที่แผ่กระจายจากเมืองเข้าหาถนน

จากการศึกษาลักษณะการเจริญเติบโตของเมืองและการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่โดยรอบโบราณสถานในบพนี้ สามารถสรุปได้ว่า การใช้ที่ดินเมืองในอดีตที่ผ่านมา เป็นเพื่อการพักอาศัยมากที่สุด ส่วนภาพรวมพื้นที่พาณิชย์กรรมหลักของเมืองยังคงอยู่ในบริเวณเดิมคือใกล้กับองค์พระปฐมเจดีย์ แต่มีการขยายตัวสู่บริเวณใกล้เคียงและพื้นที่รอบนอกมากขึ้น ที่พักอาศัยหนาแน่นขึ้นในเขตชุมชนและขยายตัวออกไปโดยเฉพาะทางด้านเหนือและด้านใต้ของเมือง สังเกตได้ชัดเจนจากการเปิดพื้นที่ใหม่โดยเส้นทางคมนาคมสายหลัก ได้แก่ ถนนเพชรเกษมสายอ้อมเมืองที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของชุมชนไปทางทิศใต้ของเมือง ส่วนอุตสาหกรรมในพื้นที่ศูนย์กลางเมืองลดลงแต่มาตั้งอยู่บริเวณถนนสายด้านนอกเมืองมากขึ้น แนวโน้มการขยายตัวของชุมชนเมืองนครปฐมนั้น สามารถขยายตัวได้ในทุกทิศทางเนื่องมาจากความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ แต่การขยายตัวไปในทิศทางตะวันตกและตะวันออกเชื่อมถนนเพชรเกษมสายเก่าต่อเชื่อมกับถนนเพชรเกษมอ้อมเมืองสายใหม่ รวมทั้งการขยายตัวไปยังพื้นที่ทางทิศใต้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการแห่งใหม่ มีความเป็นไปได้มากกว่าทิศทางอื่น

ส่วนการใช้ที่ดินโดยรอบโบราณสถานนั้น เป็นไปในลักษณะการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและพาณิชย์กรรม เนื่องมาจากพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญนั้นเป็นพื้นที่ศูนย์กลางและชุมชนแรกเริ่มในการ

ก่อตั้งพัฒนาเมือง โดยจะเห็นได้ชัดเจนจากบริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์และวัดพระงามซึ่งพื้นที่อยู่อาศัยและการประกอบกิจกรรมการค้าจำนวนมากและหนาแน่น รวมทั้งพระราชวังสนามจันทร์ที่มีการใช้ประโยชน์โดยสถาบันการศึกษาและหน่วยงานของราชการ ส่วนพื้นที่อื่นๆ เช่น บริเวณวัดพระประโทนเจดีย์ วัดพระเมรุ วัดธรรมศาลานั้นเป็นส่วนขยายของเมืองที่ชุมชนเกิดจากการเกาะกลุ่มตามแนวถนนที่มีการใช้สอยด้านพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมสูงอีกแห่งหนึ่ง

การใช้ที่ดินในปัจจุบันนั้นส่งผลให้พื้นที่รอบโบราณสถานเป็นพื้นที่ที่รองรับทั้งบทบาทการเป็นแหล่งโบราณคดีและศิลปกรรมที่สำคัญและการใช้สอยเพื่อการอยู่อาศัยและพาณิชยกรรมจากการมุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ซึ่งการพัฒนาในพื้นที่โดยรอบนั้นก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ ต่อเอกลักษณ์และคุณค่าของโบราณสถานและความเป็นเมืองเก่าที่มีมายาวนาน โดยการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและระดับของผลกระทบของชุมชนที่มีต่อโบราณสถานในพื้นที่ศึกษาจะได้กล่าวในบทต่อไป



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย